МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

бакалавра

на тему: **«ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ»**

Виконав: студент 4 курсу, групи 6.2312-сп
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньої програми «Соціальна педагогіка»
С. А. Чепур

Керівник: в.о. зав. кафедри, к.пед.н., професор
кафедри соціальної педагогіки та спеціальної
освіти Н. В. Заверико

Рецензент _____
_____

Запоріжжя
2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Рівень вищої освіти бакалаврський
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
«____»_____2026 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Чепур Сергію Анатолійовичу

1. Тема роботи: «Організація соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей»
керівник роботи Заверико Н. В.
затверджена наказом ЗНУ від «08» грудня 2025 року № 1779-с

2. Строк подання студентом роботи: 28.04.2026

3. Вихідні дані до роботи: аналіз наукових джерел, матеріали курсових робіт та педагогічних практик.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) проаналізувати соціально-педагогічні характеристики внутрішньо переміщених сімей та дітей; розкрити сутність, принципи та напрями соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей; охарактеризувати нормативно-правове забезпечення організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей; визначити систему суб'єктів, задіяних в організації підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей; проаналізувати форми, методи та технології організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей; виявити основні проблеми, труднощі та окреслити перспективи вдосконалення організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей.

5. Перелік графічного матеріалу: 5 таблиць із результатами дослідження.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Заверико Н.В.	11.12.25 р.	11.12.25 р.
Розділ 1	Заверико Н.В.	09.01.26 р.	09.01.26 р.
Розділ 2	Заверико Н.В.	14.02.26 р.	14.02.26 р.
Висновки	Заверико Н.В.	23.03.26 р.	23.03.26 р.
Додатки	Заверико Н.В.	22.04.26 р.	22.04.26 р.

7. Дата видачі завдання: _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	листопад	виконано
2	Написання вступу	грудень	виконано
3	Робота над першим розділом	січень	виконано
4	Робота над другим розділом	лютий	виконано
5	Написання висновків та додатків	березень-квітень	виконано
6	Оформлення роботи, рецензування	квітень	виконано
7	Захист	травень	

Студент _____ Чепур С. А.

Керівник роботи _____ Заверико Н. В.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Мацкевіч Ю. Р

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 61 с., 5 таблиць, 58 джерел, 3 додатки.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей, виявити основні проблеми й труднощі її реалізації та визначити перспективні напрями вдосконалення.

Об'єкт дослідження: процес соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей.

Предмет дослідження: зміст, форми та методи соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей.

Методи дослідження: теоретичні методи включають аналіз, синтез, узагальнення та систематизацію наукових джерел з питань соціальної педагогіки, соціальної роботи, психологічної підтримки дітей та специфіки допомоги внутрішньо переміщеним особам; аналіз нормативно-правових актів України та міжнародних документів, що регламентують захист прав дітей та організацію соціальної підтримки; емпіричні методи: анкетування, опитування, спостереження, бесіда.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання отриманих результатів у діяльності соціальних педагогів, психологів, учителів, вихователів та працівників соціальних служб у процесі організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей. Матеріали дослідження можуть бути використані при розробленні програм соціально-педагогічного супроводу, підготовці методичних рекомендацій, а також у навчальному процесі закладів вищої освіти під час викладання дисциплін соціально-педагогічного спрямування.

ДІТИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ; СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА; СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ; ІНТЕГРАЦІЯ В ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ; ПСИХОЕМОЦІЙНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ.

SUMMARY

Chepur S. A. Organization of Socio-Pedagogical Support for Children of Internally Displaced Families.

The qualification work consists of an introduction, 2 sections, findings, a list of references (58 items), 3 appendixes on 9 pages. The qualification work volume is 84 pages, 61 of them – main text.

The purpose of the study: to theoretically substantiate and empirically investigate the features of the organization of socio-pedagogical support for children of internally displaced families, to identify the main problems and difficulties of its implementation and to determine promising areas for improvement.

Object of the study: the process of socio-pedagogical support for children of internally displaced families.

Subject of the study: content, forms and methods of socio-pedagogical support for children of internally displaced families.

The tasks of the qualification work*:*

1) analyze the socio-pedagogical characteristics of internally displaced families and children;

2) reveal the essence, principles and directions of socio-pedagogical support for children of internally displaced families;

3) describe the regulatory and legal support for the organization of socio-pedagogical support for children of internally displaced families;

4) identify the system of entities involved in the organization of support for children of internally displaced families;

5) analyze the forms, methods and technologies of organizing socio-pedagogical support for children of internally displaced families;

6) identify the main problems, difficulties and outline the prospects for improving the organization of socio-pedagogical support for children of internally displaced families.

Research methods: theoretical methods include analysis, synthesis, generalization and systematization of scientific sources on social pedagogy, social work, psychological support for children and the specifics of assistance to internally displaced persons; analysis of regulatory legal acts of Ukraine and international documents regulating the protection of children's rights and the organization of social support; empirical methods: questionnaires, interviews, observations, conversations.

The section 1 “Theoretical principles of organizing socio-pedagogical support for children of internally displaced families” socio-pedagogical characteristics of internally displaced families and children are provided, the essence, principles and directions of socio-pedagogical support for children of internally displaced families are revealed, the regulatory and legal support for organizing socio-pedagogical support for children of internally displaced families is considered.

The section 2 “Research on the current state and features of the organization of socio-pedagogical support for children of internally displaced families” the system of subjects of the organization of socio-pedagogical support for children of internally displaced families is revealed, the forms, methods and technologies of the organization of socio-pedagogical support for children of internally displaced families are determined, the problems, difficulties and prospects for improving the organization of socio-pedagogical support for children of internally displaced families are determined.

The practical significance of the study lies in the possibility of using the obtained results in the activities of social educators, psychologists, teachers, educators and social service workers in the process of organizing socio-pedagogical support for children from internally displaced families. The research materials can be used in the development of socio-pedagogical support programs, the preparation of methodological recommendations, as well as in the educational process of higher education institutions when teaching subjects of a socio-pedagogical nature.

Keywords: children of internally displaced families; socio-pedagogical support; social adaptation; integration into the educational environment; psycho-emotional well-being.

ЗМІСТ

Вступ……...……...…...…… 8
Розділ 1. Теоретичні засади організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей…….. 12
1.1. Соціально-педагогічні характеристики внутрішньо переміщених сімей та дітей…….. 12
1.2. Сутність, принципи та напрями соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей…… 23
1.3. Нормативно-правове забезпечення організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей……..….. 32
Розділ 2. Дослідження сучасного стану та особливостей організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей….. 38
2.1. Система суб'єктів організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей…… 38
2.2. Форми, методи та технології організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей…… 48
2.3. Проблеми, труднощі та перспективи вдосконалення організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей….. 57
Висновки…….…….……..… 66
Список використаних джерел……...…. 69
Додатки..…….…… 76

ВСТУП

Сучасні суспільно-політичні умови в Україні, зумовлені воєнними діями, гуманітарною кризою та масовим внутрішнім переміщенням населення, значною мірою вплинули на життя багатьох сімей, особливо тих, які мають дітей. Внутрішньо переміщені сім'ї змушені залишати свої домівки, звичні соціальні зв'язки, освітні та культурні середовища, потрапляючи в нові життєві обставини, що супроводжуються невизначеністю, емоційним напруженням, психологічними та соціальними труднощами. У таких умовах діти є найбільш вразливою категорією, адже переживають втрату стабільності, зміну соціального статусу, адаптаційні та комунікативні бар'єри, що може негативно позначатися на їхньому розвитку, психоемоційному стані та соціальній інтеграції.

Особливого значення в цих умовах набуває організація соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей, спрямованої на забезпечення їхнього благополуччя, соціальної захищеності, адаптації до нових умов життя, відновлення відчуття безпеки, стабільності та довіри до оточення. Соціально-педагогічна підтримка передбачає систему цілеспрямованих заходів, які здійснюються закладами освіти, соціальними службами, психологічними центрами, громадськими і волонтерськими організаціями, та охоплюють соціальний, психологічний, педагогічний, правовий та адаптаційний аспекти допомоги.

Актуальність дослідження організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей зумовлюється тим, що, незважаючи на активну діяльність державних структур та інститутів громадянського суспільства, система допомоги все ще потребує вдосконалення, узгодженості та науково обґрунтованого підходу. На практиці спостерігаються труднощі з координацією роботи між різними суб'єктами підтримки, нестача кваліфікованих кадрів, ресурсні обмеження, а також нерівномірність доступу до

послуг у різних регіонах країни. Це потребує детального аналізу сучасного стану організації соціально-педагогічної підтримки, виявлення її сильних і слабких сторін, визначення перспектив розвитку та вдосконалення.

Проблеми соціальної підтримки дітей, захисту дитинства, соціально-педагогічного супроводу вразливих категорій населення широко представлені в наукових дослідженнях українських учених. У працях О. Безпалько, І. Звєрєвої, А. Капської, О. Карпенко, Г. Лактіонової, Н. Максимової розглядаються теоретико-методологічні засади соціально-педагогічної роботи з дітьми у складних життєвих обставинах, механізми соціального захисту, соціальної адаптації та реабілітації. Питання психологічної підтримки дітей, подолання наслідків травматичних подій, формування стресостійкості та життєстійкості досліджували О. Кокун, С. Максименко, Т. Титаренко, та інші вітчизняні науковці. Окремі аспекти підтримки внутрішньо переміщених осіб, соціальної інтеграції та захисту їхніх прав висвітлюються у сучасних наукових і практичних напрацюваннях українських дослідників та фахівців соціальної сфери (Т. Алєксєєнко, О. Балакірєв, Д. Бибик, Л. Волинець, Т. Куниця, Е. Лібанов та ін.).

Зарубіжні науковці також приділяють значну увагу проблемам дітей, які постраждали внаслідок воєнних конфліктів, міграційних процесів та вимушеного переселення. У працях Е. Мастен, Т. Гоббфолла, Т. Бетанкур, М. Аґера та А. Странга обґрунтовуються підходи до підтримки дітей-біженців і внутрішньо переміщених дітей, підкреслюється важливість соціального середовища, системи підтримки, освітніх інституцій і громадських структур для їх адаптації та відновлення. Значний внесок у теоретичне обґрунтування соціальної підтримки дітей у системі взаємодії соціальних інститутів здійснив У. Бронфенбреннер, чия екологічна модель розвитку дитини пояснює вплив різних рівнів соціального середовища на становлення особистості.

Однак, попри наявні наукові напрацювання, сьогодні існує потреба у подальшому дослідженні практичних аспектів організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей в сучасних умовах

України, аналізі наявних форм, методів та технологій допомоги, визначенні проблем і шляхів їх удосконалення. Це зумовлює актуальність обраної теми бакалаврської роботи.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей, виявити основні проблеми й труднощі її реалізації та визначити перспективні напрями вдосконалення.

Об’єкт дослідження: процес соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей.

Предмет дослідження: зміст, форми та методи соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати соціально-педагогічні характеристики внутрішньо переміщених сімей та дітей.
2. Розкрити сутність, принципи та напрями соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей.
3. Охарактеризувати нормативно-правове забезпечення організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей.
4. Визначити систему суб’єктів, задіяних в організації підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей.
5. Проаналізувати форми, методи та технології організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей.
6. Виявити основні проблеми, труднощі та окреслити перспективи вдосконалення організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей.

Для досягнення мети та виконання завдань використано комплекс методів дослідження.

- теоретичні методи включають аналіз, синтез, узагальнення та систематизацію наукових джерел з питань соціальної педагогіки, соціальної роботи, психологічної підтримки дітей та специфіки допомоги внутрішньо

переміщеним особам; аналіз нормативно-правових актів України та міжнародних документів, що регламентують захист прав дітей та організацію соціальної підтримки;

- емпіричні методи: анкетування, опитування, спостереження, бесіда.

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні наукових уявлень про особливості соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей, систематизації проблем і труднощів її організації, а також у визначенні перспективних напрямів удосконалення соціально-педагогічного супроводу дітей внутрішньо переміщених сімей з урахуванням сучасних соціальних викликів.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання отриманих результатів у діяльності соціальних педагогів, психологів, учителів, вихователів та працівників соціальних служб у процесі організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей. Матеріали дослідження можуть бути використані при розробленні програм соціально-педагогічного супроводу, підготовці методичних рекомендацій, а також у навчальному процесі закладів вищої освіти під час викладання дисциплін соціально-педагогічного спрямування.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ

1.1. Соціально-педагогічні характеристики внутрішньо переміщених сімей та дітей

Внутрішнє переміщення населення є одним із найбільш складних соціальних викликів сучасної України, що суттєво впливає на функціонування сім'ї та умови розвитку дитини. Внутрішньо переміщені сім'ї опиняються в ситуації вимушеної зміни життєвого простору, що супроводжується порушенням соціальних зв'язків, нестабільністю матеріального становища та необхідністю адаптації до нових соціальних умов. У цьому контексті діти внутрішньо переміщених сімей є особливо вразливою соціальною групою, оскільки процес переміщення впливає не лише на їхній спосіб життя, а й на психоемоційний стан, соціальний розвиток та освітні можливості. Саме тому аналіз соціально-педагогічних характеристик внутрішньо переміщених сімей і дітей є необхідною передумовою для розуміння їхніх потреб та визначення напрямів подальшої підтримки.

У науковому дискурсі проблема внутрішнього переміщення населення розглядається як складне соціальне явище, що охоплює не лише зміну місця проживання, а й глибокі трансформації життєвих умов сім'ї та процесу соціалізації дитини. Для ґрунтовного аналізу соціально-педагогічної підтримки важливим є чітке визначення базових понять, зокрема «внутрішньо переміщена сім'я» та «дитина внутрішньо переміщеної особи», які широко використовуються у сучасних наукових дослідженнях.

Поняття «переміщена особа» набуло широкого вжитку в період Другої світової війни, коли внаслідок воєнних дій, окупації та репресивної політики близько десяти мільйонів людей були примусово залучені до трудової

діяльності або вислані за межі місць свого постійного проживання з расових, релігійних чи політичних мотивів. У цей історичний період термін використовувався для позначення осіб, які втратили можливість проживати у звичному соціальному та культурному середовищі через зовнішні обставини, що не залежали від їхньої волі.

Упродовж останніх п’ятдесяти років зміст поняття «переміщена особа» зазнав суттєвого розширення, що зумовлено зростанням кількості збройних конфліктів, політичної нестабільності, гуманітарних криз та порушень прав людини у різних регіонах світу. У сучасному науковому дискурсі цю категорію часто розглядають у взаємозв’язку або ототожнюють з поняттям «вимушені мігранти», підкреслюючи примусовий характер переміщення та відсутність можливості вільного вибору місця проживання. Такий підхід акцентує увагу не лише на факті територіального переміщення, а й на соціальних, психологічних і правових наслідках цього процесу для окремої особи та сім’ї загалом.

Термін «біженець» часто використовується як загальне позначення осіб, змушених залишити своє місце проживання. Проте з правової точки зору таке застосування є некоректним. Згідно з Конвенцією про статус біженців, до якої Україна приєдналася у 2002 році, поняття «біженець» не поширюється на українських громадян, які переміщуються в межах власної держави [19].

Відтак для українців коректним є використання термінів «переселенець» або «внутрішньо переміщена особа». Неправильне ототожнення цих понять може спричиняти термінологічну плутанину між загальною категорією осіб, що залишили свої домівки внаслідок кризових подій, і юридично визначеною групою біженців, які перебувають під міжнародним правовим захистом [58].

Внутрішньо переміщених осіб доцільно розглядати як особливу категорію внутрішньої міграції, що виникає під впливом неконтрольованих зовнішніх чинників, зокрема збройних конфліктів, природних катастроф, техногенних аварій та інших надзвичайних обставин. Таке переміщення має вимушений характер і відбувається незалежно від особистого вибору людини, що істотно відрізняє його від добровільної міграції.

В умовах фактичного стану війни Україна зіткнулася з масштабною проблемою внутрішнього переміщення населення. Через відсутність аналогічного досвіду в новітній історії держави чинне на той момент законодавство не передбачало чітких механізмів правового врегулювання статусу та соціального захисту осіб, які були змушені залишити свої домівки, що зумовило необхідність термінового формування відповідної нормативно-правової бази.

Серед багатьох викликів, з якими сьогодні стикається українське суспільство, явище вимушеної внутрішньої міграції виступає не лише прямим наслідком воєнного протистояння, а й своєрідним показником рівня соціальної згуртованості, інституційної спроможності держави та готовності суспільства до подолання кризових ситуацій різного характеру.

Відповідно до Керівних принципів Управління Верховного комісара ООН у справах біженців щодо внутрішнього переміщення, внутрішньо переміщеними особами визнаються люди або групи людей, які були змушені залишити свої домівки чи місця постійного проживання з метою порятунку або уникнення наслідків збройних конфліктів, масового насильства, системних порушень прав людини, стихійних лих чи техногенних катастроф, при цьому не перетинаючи міжнародно визнаних державних кордонів [10].

Відповідно до законодавчого підходу, внутрішньо переміщеними особами визнаються громадяни, які були змушені залишити місце постійного проживання внаслідок збройного конфлікту, тимчасової окупації, насильства або надзвичайних ситуацій, не перетинаючи державного кордону [33]. На основі цього визначення в наукових працях формується поняття внутрішньо переміщеної сім’ї як соціальної спільноти, що зазнала вимушеного переміщення та функціонує в нових, часто нестабільних умовах.

У зарубіжній науковій літературі внутрішньо переміщені сім’ї та діти також розглядаються як соціально вразливі категорії, що перебувають під впливом різних ризиків. Так, M. Wyman підкреслює, що внутрішньо переміщені особи (internally displaced persons, IDPs) відрізняються від біженців тим, що

залишаються в межах власної держави, проте стикаються зі значними економічними, соціальними та психологічними викликами, що безпосередньо впливають на безпеку та розвиток їхніх дітей [58]. Автор наголошує на потребі комплексної підтримки сім'ї, оскільки саме родинне середовище визначає адаптаційний потенціал дітей та їхню здатність до соціалізації.

За результатами міжнародних досліджень, внутрішньо переміщені діти опиняються в умовах підвищеної соціальної та психологічної уразливості, оскільки вимушене переселення поєднує втрату звичного соціального оточення з необхідністю адаптації до нових життєвих реалій. Внутрішнє переміщення часто супроводжується обмеженням доступу дітей до освіти, соціальних і медичних послуг, що негативно відбивається на їхньому розвитку та процесі соціалізації [57]. Подібні висновки представлені й у дослідженні K. Lai та B. Toliashvili, які, аналізуючи досвід роботи з дітьми, постраждалими від війни в Грузії, підкреслюють визначальну роль сімейного середовища та місцевої громади у відновленні психологічної рівноваги дитини й формуванні її адаптаційних ресурсів. Автори наголошують, що ефективна підтримка внутрішньо переміщених дітей можлива лише за умови реалізації комплексних програм, які поєднують зусилля соціальних служб, освітніх установ і громадських ініціатив, що обґрунтовує необхідність міжсекторального підходу у роботі з внутрішньо переміщеними особами [56].

Результати міжнародних досліджень також свідчать про підвищену чутливість внутрішньо переміщених дітей до проявів стресу, тривожності та соціальної ізоляції. Так, у працях M. Fazel, J. Reed, C. Panter-Brick та A. Stein підкреслюється, що діти, які пережили вимушене переміщення, мають підвищені потреби у психосоціальній підтримці через вплив травматичних подій, нестабільність умов життя та порушення соціальних зв'язків [55]. Автори наголошують на важливості врахування сімейного, культурного та освітнього контексту при розробці програм допомоги, що дозволяє розглядати дитину внутрішньо переміщеної сім'ї не лише як об'єкт захисту, а як активного суб'єкта соціалізації з потенціалом до адаптації та розвитку за умови належної

підтримки.

У контексті українських досліджень сім’я, яка зазнала внутрішнього переміщення, розглядається як ключовий осередок соціалізації та адаптації дитини. Так, Т. Алєксєєнко розглядає внутрішньо переміщену сім’ю як таку, що опинилася у складних життєвих обставинах унаслідок втрати життєвого простору, соціальних зв’язків і звичного укладу життя, що безпосередньо впливає на виконання нею виховних, соціалізуючих і захисних функцій [1]. Дослідниця підкреслює, що саме сім’я є первинним середовищем, у якому дитина переживає наслідки переміщення.

У колективній монографії Т. Алєксєєнко, Л. Гончар, Т. Куниці та Д. Бибик внутрішньо переміщена сім’я визначається як соціально вразлива група, яка потребує комплексної підтримки через порушення соціальної стабільності, економічної безпеки та психоемоційної рівноваги її членів [2]. Автори наголошують, що діти в таких сім’ях є найбільш чутливими до змін соціального середовища.

Д. Бибик розглядає внутрішньо переміщену сім’ю крізь призму соціально-педагогічної роботи, визначаючи її як об’єкт цілеспрямованого супроводу в умовах воєнного та повоєнного періоду, оскільки вимушене переміщення порушує механізми соціальної адаптації як дорослих, так і дітей [4]. У цьому контексті сім’я виступає ключовим середовищем формування адаптаційних ресурсів дитини.

Поняття «дитина внутрішньо переміщеної особи» у науковій літературі трактується як особлива соціально-педагогічна категорія дітей, які зазнали впливу травматичних подій, пов’язаних із війною та вимушеним переселенням. Ю. Жданович визначає дитину ВПО як суб’єкта соціалізації, розвиток якого відбувається в умовах порушеної стабільності, невизначеності та підвищеного психологічного навантаження [14].

О. Блинова акцентує увагу на тому, що дитина з родини вимушених переселенців перебуває в ситуації подвійної адаптації – до нового соціального середовища та до змінених внутрішньосімейних умов, що зумовлює специфіку

її соціально-психологічного розвитку [5]. Такий підхід дозволяє розглядати дитину ВПО як особу з підвищеними адаптаційними потребами.

Н. Заверико, К. Тимофєєнко та О. Яшина визначають внутрішньо переміщених дітей як групу, що потребує особливої соціально-педагогічної уваги через порушення освітньої траєкторії, соціальних контактів та відчуття безпеки [15]. Автори підкреслюють, що дитина ВПО є не лише об'єктом захисту, а й активним учасником процесу адаптації.

У праці Т. Семигіної, Н. Гусак та С. Трухан дитина внутрішньо переміщеної сім'ї розглядається як частина сімейної системи, на яку опосередковано впливають соціально-економічні труднощі, житлові проблеми та нестабільність соціального статусу батьків [43]. Це підсилює потребу в комплексному розумінні її становища.

Таким чином, узагальнення наукових підходів дозволяє визначити внутрішньо переміщену сім'ю як соціально вразливу групу, що функціонує в умовах вимушених змін, а дитину ВПО – як особливий об'єкт соціально-педагогічної уваги, розвиток і соціалізація якого відбуваються в умовах підвищених ризиків та водночас значного адаптаційного потенціалу.

Соціально-демографічні характеристики внутрішньо переміщених сімей формуються під впливом вимушеного переселення та відображають глибокі зміни у їхньому складі, житлових умовах і соціальному статусі. Такі сім'ї часто зазнають структурних трансформацій, пов'язаних із роз'єднанням родин, зміною ролей між членами сім'ї та порушенням звичних моделей сімейного життя.

За складом внутрішньо переміщені сім'ї переважно представлені нуклеарними сім'ями з дітьми, а також неповними сім'ями, у яких дитину виховує один із батьків, частіше мати. У наукових працях наголошується на зростанні кількості сімей, у яких один або обидва батьки вимушені працювати в нестабільних умовах або перебувають у процесі працевлаштування, що позначається на матеріальному забезпеченні та внутрішньосімейних взаєминах [13; 22].

Умови проживання внутрішньо переміщених сімей часто мають тимчасовий або нестабільний характер і пов’язані з орендою житла, проживанням у місцях компактного поселення або у родичів. Житлові умови нерідко не відповідають потребам дітей, зокрема щодо особистого простору, умов для навчання та відпочинку, що ускладнює процес адаптації та впливає на загальне самопочуття членів сім’ї.

Соціальний статус внутрішньо переміщених сімей характеризується зниженням рівня соціальної стабільності та зростанням ризику соціальної вразливості. Втрата постійного місця роботи, обмежений доступ до соціальних ресурсів і необхідність відновлення соціальних зв’язків у нових громадах призводять до тимчасового або тривалого зниження соціально-економічного статусу сім’ї, що безпосередньо відображається на становищі дитини.

Життєва ситуація дітей внутрішньо переміщених осіб характеризується різкою зміною звичних умов існування, що пов’язано з вимушеним залишенням місця постійного проживання. Втрата дому, звичного соціального простору та усталеного способу життя є для дитини значним стресогенним чинником, який порушує відчуття безпеки та стабільності [1].

Однією з ключових особливостей життєвої ситуації дітей ВПО є втрата звичного соціокультурного середовища, до якого входили родинні традиції, знайомий мікросоціум, місце проживання та локальна спільнота. Зміна оточення змушує дитину адаптуватися до нових норм, правил і соціальних очікувань, що часто супроводжується почуттям ізольованості, невпевненості та психологічного дискомфорту.

Суттєвим аспектом життєвої ситуації дітей внутрішньо переміщених сімей є зміна освітнього простору, яка передбачає перехід до нового закладу освіти, іншого педагогічного колективу та нового учнівського середовища. Така зміна може ускладнювати навчальну діяльність дитини через відмінності в освітніх програмах, темпі навчання, вимогах педагогів і стилі міжособистісної взаємодії [52].

Порушення соціальних зв’язків є ще однією визначальною особливістю

життєвої ситуації дітей ВПО, що проявляється у втраті дружніх контактів, розриві значущих стосунків та обмеженні звичного кола спілкування. Дослідження свідчать, що відсутність сталих соціальних зв'язків негативно позначається на процесі соціалізації дитини, ускладнює формування почуття приналежності до нової спільноти та може спричиняти соціальну ізоляцію [14].

Психоемоційний стан дітей внутрішньо переміщених осіб формується в умовах підвищеного психічного навантаження, спричиненого вимушеним переселенням, невизначеністю життєвих перспектив та порушенням відчуття безпеки. Такі умови є потужним стресогенним фактором, який негативно впливає на емоційне благополуччя дитини та її здатність до повноцінного соціального функціонування [13].

Однією з найпоширеніших психоемоційних реакцій у дітей внутрішньо переміщених осіб є тривожність, яка проявляється у підвищеній настороженості, постійній емоційній напрузі, швидкій втомлюваності, порушеннях сну та труднощах концентрації уваги. Діти можуть ставати замкненими або, навпаки, надмірно збудженими, гостро реагувати на гучні звуки, нові ситуації чи зміну звичного режиму дня. У навчальній діяльності тривожність часто зумовлює зниження пізнавальної активності, невпевненість у власних можливостях, страх помилок і труднощі у взаємодії з однолітками та педагогами.

Тривожність у дітей ВПО нерідко пов'язана з переживанням втрати дому, розривом звичних соціальних зв'язків, страхом повторення травматичних подій та загальною нестабільністю життєвого середовища. Відсутність відчуття безпеки та прогнозованості майбутнього посилює внутрішню напругу дитини, що може призводити до соматичних скарг, зниження адаптаційних можливостей і ускладнення процесу соціалізації. [27].

Страх і стрес у дітей внутрішньо переміщених сімей можуть мати як ситуативний, так і хронічний характер. У наукових працях зазначається, що діти нерідко демонструють страх перед новими людьми, незнайомими умовами та змінами, а також переживають емоційні реакції, пов'язані з воєнними

подіями, які вони спостерігали або про які чули від дорослих [21].

Тривалий стрес негативно впливає на загальний психічний розвиток дитини, знижує її адаптаційні можливості та може проявлятися у вигляді емоційної нестабільності, замкненості або, навпаки, підвищеної збудливості. За відсутності стабільного життєвого середовища стрес стає постійним фоном життя дитини ВПО [44].

Адаптаційні труднощі дітей внутрішньо переміщених сімей пов’язані з необхідністю пристосування до нових соціальних, культурних і освітніх умов. Процес адаптації може бути тривалим і супроводжуватися зниженням навчальної мотивації, порушенням поведінкових реакцій та труднощами у засвоєнні соціальних норм нового середовища [15].

Окрему групу становлять соціальні труднощі, що виявляються у проблемах комунікації з однолітками та дорослими. Діти ВПО часто стикаються з труднощами встановлення довірливих стосунків, почуттям відчуженості або нерозуміння з боку оточення, що ускладнює включення у нові соціальні групи.

Порушення комунікативної взаємодії негативно впливає на процес соціалізації дітей внутрішньо переміщених осіб та може призводити до формування низької самооцінки, соціальної ізоляції та обмеження можливостей для особистісного розвитку. Накопичення психоемоційних і соціальних труднощів потребує глибокого наукового осмислення як передумови подальшого пошуку ефективних шляхів організації підтримки таких дітей [39].

Діти внутрішньо переміщених сімей належать до категорії соціально вразливих осіб, оскільки змушені адаптуватися до нових умов життя, що супроводжуються численними стресовими факторами.

До чинників ризику та вразливості дітей внутрішньо переміщених сімей належать нестабільні житлові умови, економічні труднощі родини, обмежений доступ до якісної освіти й соціальних послуг, психологічний стан батьків, а також можливі прояви соціальної ізоляції або стигматизації.

Нестабільні житлові умови є одним із ключових чинників ризику для

дітей ВПО. Часті переїзди, тимчасове проживання в гуртожитках, орендованих квартирах або соціальних гуртожитках створюють постійне відчуття невпевненості та небезпеки [22]. Відсутність особистого простору та комфортного середовища для навчання й відпочинку негативно впливає на емоційний стан дитини, підвищує рівень тривожності та ускладнює формування стабільних соціальних зв'язків.

Економічні труднощі родини також значно підвищують вразливість дитини. Зниження доходів, втрата роботи батьками або обмежені ресурси для забезпечення базових потреб впливають на харчування, здоров'я та можливості для участі у додаткових освітніх чи культурних активностях. Економічний стрес батьків передається дітям, провокуючи почуття тривоги, невпевненості та додаткові психологічні навантаження [29].

Обмежений доступ до якісної освіти та соціальних послуг також є значним ризиком. Переміщені діти часто змінюють школи, зустрічаються з різницею навчальних програм та обмеженою підтримкою педагогів. Недостатня доступність соціальних і психологічних послуг у нових громадах знижує рівень соціальної адаптації, уповільнює навчальний процес та обмежує можливості розвитку життєвих навичок [3].

Слід відзначити, що негативно впливати на процес соціально-психологічної адаптації внутрішніх та зовнішніх мігрантів можуть як зовнішні чинники (умови зовнішнього середовища: політичні, економічні, культурні тощо), так і внутрішні (індивідуальні та особистісні особливості людини (мігранта) [15].

У сукупності зазначені фактори значно ускладнюють процес адаптації дітей та потребують комплексної соціально-педагогічної підтримки.

Не менш важливими чинниками є психологічний стан батьків та соціальна ізоляція. Стрес, тривога чи депресія батьків впливають на емоційний клімат у родині, що ускладнює підтримку дитини та її адаптацію. Втрата друзів і знайомих, упереджене ставлення з боку оточення та стигматизація дітей ВПО посилюють відчуття відчуженості, знижують самооцінку та негативно

впливають на розвиток соціальних навичок [20]. Сукупність цих факторів значно підвищує ризик дезадаптації та ускладнює повноцінний розвиток дитини.

Водночас, поряд із численними факторами ризику, внутрішньо переміщені сім’ї та діти мають певні ресурси, що сприяють їх адаптації та соціалізації в нових умовах. До таких ресурсів належить родинна підтримка, яка проявляється у взаємоповазі, турботі та готовності батьків допомагати один одному та дітям у подоланні складних життєвих обставин. Емоційна згуртованість сім’ї створює відчуття безпеки та стабільності для дітей, навіть за умов постійних змін зовнішнього середовища та тимчасового проживання.

Не менш важливим ресурсом є наявність позитивних батьківських установок і моделей поведінки, які формують у дітей впевненість у власних силах і стимулюють до активної участі в соціальному житті громади. Підтримка дорослих допомагає дітям долати страхи, зменшувати рівень тривожності та зміцнювати внутрішні резерви для адаптації. Саме завдяки цьому діти отримують можливість розвивати соціальні та комунікативні навички, що є важливим аспектом їхньої інтеграції в нове середовище.

Адаптаційний потенціал дитини виступає ключовим елементом ресурсів сім’ї. Він проявляється у здатності відновлюватися після стресових ситуацій, гнучко змінювати поведінку відповідно до нових умов та приймати виклики, що виникають у процесі переміщення. Поєднання вразливостей і внутрішніх ресурсів родини та дитини визначає специфіку соціально-педагогічної підтримки, підкреслює необхідність комплексного підходу та обґрунтовує наукове осмислення методів допомоги дітям внутрішньо переміщених сімей [28].

Таким чином, соціально-педагогічний аналіз внутрішньо переміщених сімей та дітей дозволяє визначити їх як соціально вразливу категорію, що функціонує в умовах підвищених ризиків та численних стресогенних факторів. Вимушене переміщення призводить до порушення життєвого простору, соціальних зв’язків, нестабільності матеріального становища та зміни

освітнього середовища, що безпосередньо впливає на психоемоційний стан дітей, їхню здатність до адаптації та розвиток соціальних навичок. Крім того, сімейна структура, житлові умови та соціально-економічний статус суттєво визначають рівень вразливості та потреби дітей у комплексній підтримці.

Водночас наявність внутрішніх ресурсів сім'ї та дитини, таких як родинна підтримка, емоційна згуртованість, позитивні батьківські установки та адаптаційний потенціал дітей, сприяє подоланню негативних наслідків переміщення та забезпечує умови для їх соціалізації та розвитку. Таким чином, комплексне розуміння соціально-педагогічних характеристик ВПО підкреслює необхідність інтегрованого підходу до організації підтримки, який враховує як чинники ризику, так і ресурси родини та дитини, забезпечуючи ефективну адаптацію та захист прав дітей у новому соціальному середовищі.

1.2. Сутність, принципи та напрями соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей

Умови вимушеного внутрішнього переміщення суттєво впливають на процес соціалізації дітей, змінюючи звичне соціальне середовище, систему міжособистісних взаємин та освітній простір. У таких обставинах особливої актуальності набуває соціально-педагогічна підтримка дітей внутрішньо переміщених сімей як цілеспрямована діяльність, спрямована на забезпечення їхньої адаптації, емоційного благополуччя та повноцінного розвитку.

У сучасній соціально-педагогічній науці поняття соціально-педагогічної підтримки розглядається як цілеспрямований, системний процес створення умов для гармонійного розвитку, соціалізації та захисту особистості в ситуаціях підвищеної соціальної вразливості. Така підтримка виходить за межі разової допомоги та передбачає тривалий супровід дитини у взаємодії з її соціальним середовищем [46].

У працях Т. Алєксєєнко соціально-педагогічна підтримка трактується як

професійно організований супровід, спрямований на активізацію внутрішніх ресурсів дитини, родини та громади з метою подолання складних життєвих обставин і запобігання соціальній дезадаптації [1]. Авторка наголошує на превентивному характері підтримки та її орієнтації на розвиток суб'єктності дитини.

Ю. Жданович розглядає соціально-педагогічну підтримку дітей вимушених переселенців як цілісну систему заходів, що поєднує виховний, психологічний та соціальний компоненти й забезпечує умови для безпечної адаптації дитини у новому соціальному середовищі [14]. На думку дослідниці, ключовим є не лише реагування на наслідки травматичних подій, а й формування стійкості та адаптивного потенціалу дитини.

У контексті роботи з дітьми внутрішньо переміщених сімей Д. Бибик визначає соціально-педагогічну підтримку як механізм відновлення соціальних зв'язків, порушених унаслідок воєнних подій, переміщення та втрати звичного середовища [4]. Автор підкреслює значущість освітнього простору як ключового середовища реалізації підтримувальних практик.

О. Баханов акцентує увагу на ресурсному підході, відповідно до якого соціально-педагогічна підтримка спрямована на виявлення та посилення індивідуальних, сімейних і громадських ресурсів дітей ВПО [3]. Такий підхід дозволяє розглядати дитину не як пасивний об'єкт допомоги, а як активного учасника процесу подолання складних життєвих обставин.

У межах особистісно орієнтованого підходу Х. Скорік визначає соціально-педагогічну підтримку як партнерську взаємодію між фахівцем і дитиною, засновану на повазі до її індивідуального досвіду, потреб і можливостей [45]. У такій взаємодії особливого значення набуває індивідуалізація форм і методів роботи.

З позицій психосоціального підходу ряд науковців розглядає соціально-педагогічну підтримку як частину ширшої системи психосоціальної допомоги, спрямованої на зниження рівня стресу, тривожності та емоційної напруги у дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах [47]. Така підтримка

інтегрує педагогічні та психологічні впливи.

Зарубіжні дослідники також наголошують на значенні соціально-педагогічної підтримки як громадоорієнтованого процесу. Зокрема, K. Lai та B. Toliashvili підкреслюють, що ефективна підтримка дітей, постраждалих від воєнних конфліктів і переміщення, має ґрунтуватися на залученні сім'ї, освітнього середовища та місцевої спільноти, що сприяє соціальній інтеграції та відновленню відчуття безпеки [56].

Соціально-педагогічна підтримка дітей внутрішньо переміщених сімей розглядається як комплексна, цілеспрямована та системна діяльність, спрямована на мінімізацію негативних наслідків вимушеного переселення та забезпечення умов для повноцінного розвитку дитини в новому соціальному середовищі. Вона охоплює сукупність соціально-педагогічних, психолого-педагогічних і виховних впливів, спрямованих на стабілізацію емоційного стану дитини, відновлення почуття безпеки та підтримку процесів соціалізації. У наукових працях підкреслюється, що така підтримка має бути безперервною та гнучкою, оскільки потреби дітей ВПО змінюються залежно від етапу адаптації та життєвих обставин [49].

Метою соціально-педагогічної підтримки дітей ВПО є створення сприятливого соціально-педагогічного простору, у межах якого забезпечується психологічна захищеність дитини, підтримується її емоційна рівновага та формується позитивне ставлення до себе й навколишнього світу. Такий простір покликаний компенсувати втрати, пов'язані зі зміною місця проживання, розривом соціальних зв'язків і дестабілізацією звичного укладу життя. Досягнення цієї мети можливе за умови поєднання підтримки дитини з активною роботою з її сім'єю та найближчим соціальним оточенням. Також соціально-педагогічна підтримка допомагає їм адаптуватися до нового життя, подолати стрес та тривогу, а також відновити соціальні зв'язки [16].

Одним із ключових завдань соціально-педагогічної підтримки є подолання адаптаційних труднощів, які виникають у дітей унаслідок вимушеного переміщення. Йдеться про зниження рівня тривожності, страхів і

соціальної напруги, попередження проявів дезадаптивної поведінки, а також створення умов для успішного входження дитини в нове освітнє та соціальне середовище. Важливим завданням є також відновлення або формування нових соціальних зв'язків, розвиток навичок конструктивної взаємодії з однолітками та дорослими, що сприяє запобіганню соціальній ізоляції та стигматизації дітей внутрішньо переміщених сімей.

Не менш значущим завданням соціально-педагогічної підтримки є розвиток життєстійкості та адаптаційного потенціалу дитини, формування здатності конструктивно долати складні життєві ситуації та позитивно сприймати зміни. У цьому контексті підтримка спрямовується на збереження й підвищення освітньої мотивації, стимулювання навчальної активності та створення умов для самореалізації дитини. Орієнтація на внутрішні ресурси дитини, її сильні сторони та потенціал дозволяє розглядати дитину внутрішньо переміщеної сім'ї не лише як об'єкт допомоги, а як активного суб'єкта власного розвитку [4; 13; 28; 46].

Реалізація соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей ґрунтується на системі базових принципів, які визначають її ідейну спрямованість, зміст, форми та методи. Дотримання цих принципів забезпечує ефективність підтримки, її відповідність потребам дитини та специфіці ситуації вимушеного переселення, а також сприяє створенню безпечного й сприятливого соціально-педагогічного середовища.

Провідним є принцип гуманізму, що передбачає визнання дитини найвищою соціальною цінністю, повагу до її гідності, прав і свобод. У межах цього принципу соціально-педагогічна підтримка орієнтується на прийняття дитини такою, якою вона є, врахування її емоційного стану та пережитого досвіду, відмову від будь-яких форм тиску чи стигматизації. Підтримка має будуватися на засадах доброзичливості, довіри та емпатії.

Принцип індивідуального підходу полягає у врахуванні вікових, психологічних, соціальних та культурних особливостей кожної дитини внутрішньо переміщеної сім'ї. Він передбачає аналіз рівня адаптації дитини, її

особистісних ресурсів, пережитих травматичних подій, а також умов сімейного виховання. Такий підхід дає змогу добирати адекватні форми й методи підтримки, що відповідають реальним потребам конкретної дитини.

Важливе значення має принцип комплексності, який забезпечує цілісний характер соціально-педагогічної підтримки. Він передбачає поєднання психологічної, соціальної, освітньої та виховної складових, а також роботу не лише з дитиною, а й з її сім'єю та найближчим соціальним оточенням. Комплексний підхід сприяє гармонійному розвитку дитини та зменшенню негативного впливу факторів вимушеного переселення.

Принцип міжвідомчої взаємодії ґрунтується на узгодженості дій різних фахівців і установ, залучених до підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей. Йдеться про співпрацю соціальних педагогів, психологів, педагогічних працівників, соціальних служб, закладів охорони здоров'я та громадських організацій. Така взаємодія забезпечує системність допомоги та запобігає її фрагментарності.

Не менш важливим є принцип безперервності соціально-педагогічної підтримки, який передбачає її тривалість і послідовність на різних етапах адаптації дитини. Підтримка не обмежується короткочасними заходами, а здійснюється з урахуванням динаміки змін у психоемоційному стані та соціальному становищі дитини. Це дозволяє своєчасно реагувати на нові труднощі та підтримувати позитивні зміни.

Завершальним є принцип партнерства, що передбачає активне залучення самої дитини та її сім'ї до процесу соціально-педагогічної підтримки. Дитина розглядається не лише як об'єкт допомоги, а як активний учасник взаємодії, здатний висловлювати власні потреби та брати участь у прийнятті рішень. Такий підхід сприяє формуванню відповідальності, життєстійкості та підвищенню ефективності підтримки загалом.

Зміст соціально-педагогічної підтримки реалізується через основні напрями діяльності, кожен з яких спрямований на вирішення специфічних завдань (табл. 1.1).

Психосоціальний напрям соціально-педагогічної підтримки спрямований на стабілізацію емоційного стану дитини та подолання наслідків стресу, спричиненого вимушеним переселенням. Він включає діяльність із розвитку емоційної компетентності, формування почуття безпеки та довіри до соціального оточення, підтримку у подоланні страхів, тривожності та соціальної ізоляції. Психосоціальна підтримка також передбачає залучення дитини до групових і індивідуальних практик взаємодопомоги, арт-терапії та ігрових методик, що сприяють зниженню психологічного напруження та розвитку внутрішніх ресурсів [40].

Таблиця 1.1

Напрями соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей

Напрям підтримки	Мета та завдання	Приклади заходів/діяльності
Психосоціальний	Стабілізація емоційного стану, подолання стресу, формування почуття безпеки та довіри до соціального оточення	Індивідуальні та групові консультації, арт-терапія, ігрові практики, розвиток емоційної компетентності
Освітній	Підтримка навчальної діяльності, збереження мотивації до навчання, інтеграція в освітній процес	Додаткові заняття, індивідуальні консультації, навчальні програми з урахуванням потреб ВПО
Адаптаційний	Полегшення входження в нове соціальне середовище, формування навичок взаємодії та соціальних компетентностей	Тренінги з комунікації, навчання соціальних норм, підтримка у спілкуванні з однолітками
Інтеграційний	Включення дітей у життя громади, розвиток соціальних контактів, формування відчуття приналежності	Участь у колективних заходах, волонтерських і творчих ініціативах, групи підтримки
Профілактичний	Попередження соціальної дезадаптації, девіантної поведінки та емоційного вигорання	Програми розвитку життєстійкості, навичок саморегуляції, профілактичні заняття з сім’єю

Освітній напрям передбачає підтримку навчальної діяльності та збереження мотивації дитини до освіти в умовах зміненого соціального середовища. До нього належить організація додаткових освітніх заходів, індивідуальних консультацій та навчальних програм, що враховують потреби дітей ВПО, а також створення умов для інтеграції у класні та позакласні

активності. Освітній супровід спрямований на подолання академічних прогалин, підтримку інтересу до навчання та формування позитивного ставлення до школи як простору безпеки та розвитку [1].

Адаптаційний напрям має на меті полегшення входження дитини в нове соціальне середовище, формування навичок ефективної взаємодії та засвоєння соціальних норм і правил. Соціально-педагогічні заходи цього напрямку включають розвиток комунікативних і соціальних компетентностей, формування навичок саморегуляції та самостійності, а також підтримку у налагодженні контактів з однолітками та новим оточенням. Ефективна адаптаційна підтримка сприяє зниженню ризику виникнення конфліктів, девіантної поведінки та соціальної ізоляції.

Інтеграційний напрям спрямований на включення дітей внутрішньо переміщених сімей у життя громади, формування відчуття приналежності та соціальної ідентичності в новому соціальному просторі. Цей напрям передбачає участь у колективних заходах, волонтерських і творчих ініціативах, розвитку соціальних контактів з місцевими дітьми та групами підтримки. Інтеграційна робота дозволяє зменшити психологічну дистанцію між дитиною та новим середовищем, сприяє формуванню довіри та позитивної самооцінки [8].

Профілактичний напрям орієнтований на запобігання вторинній соціальній дезадаптації, девіантній поведінці, емоційному вигоранню та психосоціальним ризикам, що можуть виникати внаслідок тривалого стресу та невизначеності життєвих перспектив. За допомогою профілактичних заходів реалізуються програми з розвитку життєстійкості, навичок саморегуляції, формування здорових моделей поведінки та соціальної відповідальності. Профілактична підтримка передбачає системну роботу з дитиною та її родиною для попередження негативних наслідків вимушеного переселення [7].

Координаційна роль соціального педагога у системі підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей полягає в забезпеченні інтегрованого підходу до роботи з дитиною та її сім’єю. Соціальний педагог виступає посередником між дитиною, родиною та різними соціальними інституціями, сприяючи

узгодженню дій усіх фахівців, залучених до процесу підтримки. Така координація дозволяє врахувати індивідуальні потреби кожної дитини та своєчасно реагувати на потенційні ризики дезадаптації.

Соціальний педагог здійснює системне виявлення потреб дітей та сімей, оцінюючи рівень їхнього психосоціального благополуччя та життєвих ресурсів. Ця діяльність передбачає проведення спостережень, інтерв'ю, консультацій та анкетування, що дозволяє формувати комплексний профіль потреб дитини та план заходів підтримки. Важливим аспектом є виявлення внутрішніх ресурсів дитини, таких як адаптаційні навички, соціальна компетентність та потенціал до навчання.

Соціальний педагог сприяє активізації ресурсів сім'ї, допомагаючи батькам або опікунам адаптуватися до нових соціальних умов та ефективно підтримувати дітей. Це включає навчання батьків методам конструктивної комунікації, розвитку емоційної стійкості та підтримки навчальної мотивації дитини [14]. Підтримка сім'ї є важливою умовою успішної соціалізації та психоемоційного розвитку дитини в умовах переміщення.

Важливу роль у процесі соціально-педагогічної підтримки відіграють інші фахівці, такі як психологи, педагоги, соціальні працівники та консультанти. Їх діяльність зосереджується на наданні спеціалізованої допомоги, наприклад, психотерапевтичних сеансів, освітніх занять або соціальних консультацій, що доповнює роботу соціального педагога та забезпечує комплексний підхід [7].

Міждисциплінарна взаємодія фахівців передбачає спільне планування заходів підтримки, обмін інформацією щодо потреб дитини та корекцію програм відповідно до змін у соціальному або психологічному стані. Такий підхід забезпечує цілісну підтримку та дозволяє уникнути дублювання дій або пропуску важливих аспектів адаптації дитини.

Узагальнено соціально-педагогічна підтримка дітей внутрішньо переміщених сімей розглядається як міждисциплінарний, системний та динамічний процес. У ньому соціальний педагог виступає координатором, а

інші фахівці – активними учасниками, об’єднаними спільною метою: створення безпечного, сприятливого та підтримуючого середовища для розвитку та соціалізації дитини. Цей підхід забезпечує комплексне реагування на виклики, що виникають у процесі внутрішнього переміщення, та сприяє зміцненню життєстійкості дітей і їхніх родин.

Таким чином, соціально-педагогічна підтримка дітей внутрішньо переміщених сімей виступає ключовим чинником забезпечення їхньої адаптації, емоційного благополуччя та успішної соціалізації в нових життєвих умовах. Вона розглядається як системний, цілеспрямований і комплексний процес, що поєднує психолого-педагогічні, виховні та соціальні впливи та спрямований на мінімізацію негативних наслідків вимушеного переміщення. Ефективність підтримки визначається дотриманням базових принципів: гуманізму, індивідуального підходу, комплексності, міжвідомчої взаємодії, безперервності та партнерства, що забезпечує гнучке та адекватне реагування на потреби дітей на різних етапах адаптації.

Важливим аспектом є реалізація підтримки через конкретні напрями діяльності – психосоціальний, освітній, адаптаційний, інтеграційний та профілактичний, кожен з яких спрямований на вирішення специфічних завдань розвитку та соціалізації дитини. Координаційну роль у цьому процесі відіграє соціальний педагог, а участь інших фахівців – психологів, педагогів, соціальних працівників – забезпечує міждисциплінарний підхід, який дозволяє комплексно реагувати на виклики внутрішнього переміщення та зміцнювати життєстійкість дитини та родини.

Отже, соціально-педагогічна підтримка дітей внутрішньо переміщених сімей є не лише засобом подолання негативних наслідків вимушеного переселення, а й важливим інструментом розвитку адаптивного потенціалу, соціальної компетентності та активної участі дитини у новому соціальному середовищі. Реалізація такої підтримки сприяє формуванню сприятливого соціально-педагогічного простору, де дитина відчуває себе захищеною, здатною до навчання, соціальної взаємодії та самореалізації.

1.3. Нормативно-правове забезпечення організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей

Організація соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей ґрунтується на правовій основі, що визначає права дитини, обов'язки держави та стандарти надання соціальної, освітньої та психологічної допомоги. Нормативно-правове забезпечення цієї діяльності включає міжнародні документи, національне законодавство України, нормативні акти, що регулюють діяльність освітніх, соціальних і психологічних служб, а також державні програми і стратегії, спрямовані на підтримку внутрішньо переміщених осіб. Правова база визначає межі та порядок реалізації підтримки, забезпечує захист прав дітей та сприяє створенню безпечного і сприятливого середовища для їхнього розвитку.

На міжнародному рівні ключовим нормативним документом, що визначає права дітей, є Конвенція ООН про права дитини. Вона встановлює загальні принципи захисту, освіти, соціального розвитку та участі дітей у житті громади. Конвенція наголошує, що кожна дитина має право на гідні умови життя, доступ до освіти, охорону здоров'я, соціальний захист та можливість брати участь у прийнятті рішень, які стосуються її життя. Для дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, включаючи внутрішньо переміщених, Конвенція підкреслює необхідність спеціальних заходів захисту та підтримки.

Одним із основних принципів Конвенції є принцип найкращих інтересів дитини, який вимагає врахування потреб і прав дітей при прийнятті будь-яких рішень на рівні держави, установ та громадських організацій. Це означає, що заходи підтримки дітей ВПО повинні забезпечувати не лише фізичну безпеку, а й психоемоційне благополуччя, розвиток здібностей і соціалізацію в новому середовищі. Конвенція також визначає, що держава несе відповідальність за створення умов для інтеграції дітей у суспільство незалежно від обставин їхнього проживання [18].

Особлива увага у Конвенції приділяється праву на освіту, що гарантує дітям доступ до навчання в умовах рівності та без дискримінації. Для внутрішньо переміщених дітей це означає необхідність забезпечення безперервного освітнього процесу, адаптованого до особливостей їхнього життя та потреб. Конвенція закликає держави створювати умови для підтримки дітей, які втратили звичне соціальне середовище, і сприяти їхньому поверненню до навчання та соціальної активності.

Крім Конвенції, міжнародні організації розробляють спеціалізовані рекомендації та керівництва щодо підтримки дітей у ситуації внутрішнього переміщення. Такі документи надають методичні вказівки щодо організації психосоціальної допомоги, освітньої інтеграції, соціальної адаптації та захисту прав дітей. UNICEF у своїх звітах і рекомендаціях підкреслює важливість забезпечення безпеки дітей, доступу до освіти та психосоціальної підтримки для зміцнення їхнього розвитку та стійкості [23].

UNHCR у своїх керівництвах рекомендує комплексний підхід до роботи з внутрішньо переміщеними дітьми, який включає залучення сім’ї, місцевих громад і освітніх установ. Організація акцентує на необхідності міжсекторальної взаємодії, створенні безпечного середовища, підтримці психоемоційного стану дітей і попередженні соціальної ізоляції [57]. Такі підходи допомагають зменшити негативні наслідки вимушеного переселення і сприяють успішній інтеграції дитини в нове соціальне середовище.

Водночас Save the Children рекомендує використовувати індивідуалізовані програми підтримки, що враховують вік, психоемоційний стан, рівень навчання та соціальні потреби дітей. Організація наголошує на важливості створення безпечного освітнього простору, розвитку навичок саморегуляції та залучення дітей до колективної діяльності, що сприяє формуванню почуття приналежності та соціальної включеності [41]. Комплексне використання рекомендацій цих міжнародних організацій формує основу для створення ефективних програм соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей.

Отже, міжнародні документи та рекомендації встановлюють правові та методичні стандарти, які визначають обов’язки держави та соціальних інституцій у захисті прав і розвитку дітей. Вони підкреслюють необхідність комплексного, міжсекторального та адаптованого підходу до підтримки дітей, що опинилися у складних життєвих обставинах, забезпечуючи їхню соціальну інтеграцію, освіту та психосоціальний розвиток.

Національне законодавство України закріплює права та гарантії дітей внутрішньо переміщених сімей, створюючи правову основу для їхньої соціально-педагогічної підтримки. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначає механізми доступу до житла, соціальних послуг, освіти та медичної допомоги, забезпечуючи комплексний підхід до підтримки дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах [33].

Закони у сфері освіти, зокрема Закон України «Про освіту» та «Про дошкільну освіту», гарантують дітям доступ до якісної освіти та створюють умови для їхньої інтеграції в освітній процес. Водночас нормативно закріплюється право дітей на індивідуальний розвиток, безпечне середовище та підтримку у навчанні, що є важливим для адаптації внутрішньо переміщених дітей до нових соціальних умов [32; 36].

Законодавство у сфері захисту дитинства, включаючи Закон України «Про охорону дитинства» та Закон «Про державну допомогу сім’ям з дітьми», передбачає соціальний захист дітей, механізми запобігання ризикам для їхнього життя та здоров’я, а також підтримку сімей у кризових ситуаціях [31; 37]. Ці документи формують правові гарантії безпечного розвитку дітей ВПО та визначають обов’язки державних органів щодо надання допомоги.

Додатково регулюються питання діяльності закладів освіти, соціальних служб і психологічних служб, які беруть участь у підтримці дітей ВПО. Наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України № 585 окреслює соціальні гарантії для дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах, включаючи право на психологічну допомогу та соціальний супровід [34].

Нормативні акти, що регулюють діяльність конкретних служб, охоплюють: заклади освіти, соціальні служби, психологічні служби.

Заклади освіти повинні забезпечувати дотримання прав дитини на здобуття освіти, участь у житті шкільної спільноти та розвиток особистісного потенціалу. Вони організовують педагогічний супровід, соціально-педагогічні заходи та психоемоційну підтримку дітей ВПО, створюючи умови для їх адаптації у новому соціальному середовищі. Крім того, освітні заклади забезпечують взаємодію з сім'єю дитини та іншими фахівцями, що дозволяє комплексно реалізувати соціально-педагогічну підтримку.

Нормативні акти, що регулюють діяльність соціальних служб, визначають порядок надання соціальних послуг, регламентують організацію підтримки сімей у складних життєвих обставинах та встановлюють компетенції працівників. Закон України «Про соціальні послуги» закріплює механізми соціально-педагогічного супроводу дітей та родин, моніторинг соціальних ризиків і превентивні заходи щодо запобігання соціальній дезадаптації [38].

Соціальні служби організовують підтримку дітей та сімей у нових соціальних умовах, забезпечують доступ до державних та громадських ресурсів, а також проводять профілактичні та інтеграційні заходи. Вони кооперують діяльність із закладами освіти та психологічними службами, сприяючи гармонійному розвитку дитини та формуванню відчуття безпеки та приналежності до громади.

Нормативні акти, що регулюють діяльність психологічних служб, передбачають стандарти професійної діяльності, етичні норми, регламентацію надання психологічної допомоги та супровід дітей і сімей. Методичні рекомендації МОН встановлюють порядок проведення діагностики, консультування, кризового втручання та групової роботи, а також визначають обмеження щодо конфіденційності та відповідальності фахівців [9; 54]. Психологічні служби працюють у взаємодії із соціальними та освітніми структурами, реалізуючи комплексну підтримку дітей ВПО та сприяючи їх адаптації до нових умов життя.

Важливу роль у системі соціально-педагогічної підтримки відіграють державні програми та стратегії, спрямовані на інтеграцію внутрішньо переміщених осіб, розвиток освітніх та соціальних ініціатив, а також забезпечення психосоціальної підтримки. Вони визначають пріоритетні напрямки діяльності, цільові показники та механізми взаємодії органів влади, закладів освіти та соціальних служб.

Державні програми також сприяють мобілізації ресурсів громад, розвитку міжвідомчої взаємодії та впровадженню інноваційних форм підтримки дітей та сімей. Вони забезпечують комплексний підхід, поєднуючи соціальні, освітні та психологічні аспекти, що дозволяє підвищити ефективність соціально-педагогічної підтримки та сприяти успішній адаптації дітей ВПО [51].

Отже, національне законодавство України створює правові підстави для комплексної соціально-педагогічної підтримки дітей ВПО, визначає права дітей та обов’язки держави, закріплює механізми доступу до освіти, соціальних і психологічних послуг і забезпечує основу для міжсекторальної взаємодії фахівців.

Незважаючи на наявність значного масиву нормативно-правових актів, у законодавчому забезпеченні соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб спостерігаються певні проблеми. Однією з головних є недостатня деталізація механізмів взаємодії між різними службами, що ускладнює координацію дій закладів освіти, соціальних та психологічних служб. Відсутність чітких процедур співпраці може призводити до дублювання роботи, пропусків у наданні допомоги та затримок у вирішенні потреб дитини.

Ще одним суттєвим викликом є обмежене фінансування заходів підтримки. Законодавство не завжди передбачає достатні ресурси для реалізації комплексних програм, що охоплюють освітні, соціальні та психоемоційні потреби дітей ВПО. Це обмежує можливості служб забезпечувати повноцінну адаптацію дітей у нових умовах, організовувати додаткові освітні або інтеграційні заходи та надавати необхідну психосоціальну підтримку.

Також існує потреба у кращому узгодженні між різними нормативними

актами та законами, що регулюють права дітей, соціальні послуги та освітню діяльність. Різні документи іноді містять неузгоджені формулювання або перекриття повноважень, що створює правові прогалини та ускладнює ефективне впровадження політик. Удосконалення законодавчої бази та створення чітких методичних рекомендацій дозволить підвищити ефективність комплексної соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей [11].

Таким чином, нормативно-правове забезпечення організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей формує основу для реалізації комплексного підходу до їхнього розвитку та соціальної інтеграції. Міжнародні документи, такі як Конвенція ООН про права дитини, а також рекомендації UNICEF, UNHCR та Save the Children, встановлюють стандарти захисту прав дітей, принципи комплексної та адаптованої підтримки, а національне законодавство України закріплює механізми доступу до освіти, соціальних і психологічних послуг, сприяючи міжсекторальній взаємодії фахівців.

Водночас, існуючі законодавчі прогалини, зокрема недостатня деталізація механізмів взаємодії служб, обмежене фінансування та неузгодженість нормативних актів, створюють певні виклики для ефективної реалізації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей.

РОЗДІЛ 2
ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ

2.1. Система суб'єктів організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей

Система суб'єктів організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей включає комплекс фахівців та інституцій, які взаємодіють для забезпечення безпечного розвитку, адаптації та соціальної інтеграції дитини. Вона охоплює як безпосередніх учасників процесу, так і організації, що забезпечують ресурсну та організаційну підтримку. Ефективність цієї системи залежить від налагодженої координації між суб'єктами, чіткого розподілу ролей та послідовного моніторингу потреб дітей і сімей, що дозволяє реалізувати комплексний та міжсекторальний підхід до соціально-педагогічної підтримки.

Організація соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей передбачає комплексну взаємодію фахівців різних напрямів, кожен з яких виконує специфічні завдання у роботі з дітьми та їх сім'ями. Соціальні педагоги займаються виявленням соціальних та освітніх потреб дітей, організацією профілактичної роботи, підтримкою адаптації та координацією дій інших фахівців. Вони виступають посередниками між дитиною, сім'єю та соціальним середовищем, формують індивідуальні плани підтримки та здійснюють моніторинг результатів.

Психологи працюють над стабілізацією психоемоційного стану дітей, діагностикою рівня тривожності та стресу, а також проведенням індивідуальних та групових занять із розвитку соціальних та комунікативних навичок. Вихователі та вчителі забезпечують безперервність освітнього

процесу, підтримують навчальну мотивацію, сприяють інтеграції дітей у колектив та розвиток позитивного ставлення до навчання. Медичні працівники надають базову медичну допомогу, консультують щодо фізичного та психічного здоров’я дітей, а працівники соціальних служб організовують доступ до соціальних послуг, підтримку сімей та вирішення побутових та соціальних проблем.

У межах дослідження для визначення ролей та ефективності взаємодії цих фахівців було проведено опитування (Додаток А).

Опитувальник для фахівців, залучених до соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей, був розроблений з метою комплексного вивчення їхніх професійних ролей, функцій та особливостей діяльності у системі підтримки внутрішньо переміщених дітей, а також характеру міжфахової взаємодії. Структура опитувальника включала чотири логічні блоки: перший блок спрямовувався на збирання загальних відомостей про респондентів (посада, стаж роботи, тип установи, кількість дітей внутрішньо переміщених сімей у професійній практиці); другий блок дозволяв визначити основні напрями діяльності та ключові професійні ролі фахівців у роботі з дітьми внутрішньо переміщених сімей, а також ступінь їх залученості до розробки індивідуальних планів підтримки; третій блок був орієнтований на аналіз особливостей взаємодії з іншими суб’єктами підтримки, частоти контактів, рівня узгодженості функцій та оцінки ефективності міжфахової співпраці; четвертий блок містив відкрите питання, що дало змогу респондентам узагальнити власне бачення значущості своєї професійної діяльності у забезпеченні комплексної соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей.

В опитуванні взяли участь 26 фахівців: 6 соціальних педагогів, 5 психологів, 4 вихователів, 5 учителів, 3 медичних працівники та 3 працівники соціальних служб. Такий склад респондентів дозволив комплексно охарактеризувати систему суб’єктів підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей з урахуванням міжфахової специфіки.

Аналіз загальних відомостей показав, що більшість опитаних мають значний професійний досвід: стаж понад 10 років зазначили 38,5% респондентів, стаж 6–10 років – 30,8%, 3–5 років – 19,2%, до 3 років – 11,5%. За типом установи респонденти представляли заклади загальної середньої освіти (34,6%), дошкільні заклади (15,4%), центри соціальних служб (19,2%), медичні заклади (11,5%) та громадські або благодійні організації (19,2%). При цьому 42,3% фахівців працюють з 6–10 дітьми внутрішньо переміщених сімей, 30,8% – з 11–20 дітьми, 19,2% – з понад 20 дітьми, і лише 7,7% – з кількістю до 5 дітей.

Результати аналізу відповідей досліджуваних щодо напрямів діяльності засвідчили, що найпоширенішим видом роботи є психосоціальна підтримка, яку зазначили 73,1% респондентів. Адаптаційну підтримку реалізують 65,4% фахівців, освітню підтримку – 61,5%, соціальний супровід сім’ї – 53,8%, інтеграційну підтримку – 46,2%, профілактичну діяльність – 42,3%. Це свідчить про домінування комплексного підходу, за якого більшість фахівців поєднують кілька напрямів діяльності відповідно до потреб дітей внутрішньо переміщених сімей (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Основні напрями діяльності фахівців у роботі з дітьми внутрішньо переміщених сімей

Напрям діяльності	Кількість відповідей	Частка, %
Психосоціальна підтримка	19	73,1
Адаптаційна підтримка	17	65,4
Освітня підтримка	16	61,5
Соціальний супровід сім’ї	14	53,8
Інтеграційна підтримка	12	46,2
Профілактична діяльність	11	42,3

Визначаючи ключову роль власної професійної діяльності, респонденти найчастіше обирали консультативну роль (30,8%) та координуючу роль (26,9%). Виховну або освітню роль вказали 23,1% опитаних, діагностичну – 19,2%, інформаційно-організаційну – 15,4%, реабілітаційну – 11,5%. Отримані дані підкреслюють, що фахівці розглядають свою діяльність не лише як

виконавську, а як таку, що передбачає координацію, консультування та міждисциплінарну взаємодію (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Ключові професійні ролі фахівців у системі підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей

Професійна роль	Кількість осіб	Частка, %
Консультативна	8	30,8
Координуюча	7	26,9
Виховна / освітня	6	23,1
Діагностична	5	19,2
Інформаційно-організаційна	4	15,4
Реабілітаційна	3	11,5

Аналіз участі у розробці індивідуальних планів підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей показав, що 34,6% фахівців залучені до цього процесу на постійній основі, 38,5% – за потреби, 19,2% – епізодично, і лише 7,7% не беруть участі у плануванні індивідуальної підтримки. Це підтверджує важливу роль міжфахової співпраці у забезпеченні адресної допомоги дітям внутрішньо переміщених сімей (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Участь фахівців у розробці індивідуальних планів підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей

Варіант відповіді	Кількість осіб	Частка, %
На постійній основі	9	34,6
За потреби	10	38,5
Епізодично	5	19,2
Не залучені	2	7,7
Разом	26	100,0

Щодо міжсуб’єктної взаємодії встановлено, що найчастіше фахівці співпрацюють із педагогами закладів освіти (69,2%), психологами (65,4%) та соціальними педагогами (61,5%). Взаємодію з працівниками соціальних служб зазначили 53,8% респондентів, з медичними працівниками – 38,5%, з представниками громадських організацій – 34,6%. Рівень узгодженості функцій як повністю або переважно узгоджений оцінили 61,6% опитаних, частково

узгоджений – 30,8%, неузгоджений – 7,6%.

Частота професійної взаємодії з іншими суб’єктами підтримки розподілилася таким чином: щотижнева взаємодія характерна для 42,3% респондентів, щоденна – для 23,1%, 1–2 рази на місяць – для 26,9%, епізодична – для 7,7%. Середня оцінка ефективності міжфахової взаємодії становила 4,1 бала, що свідчить про достатньо високий рівень координації у системі соціально-педагогічної підтримки дітей ВПО.

У відповідях на відкрите питання більшість респондентів підкреслювали, що їхня професійна діяльність відіграє ключову роль у забезпеченні цілісної, безперервної та адресної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей, сприяє їх адаптації, соціальній інтеграції та збереженню психоемоційного благополуччя.

Отже, результати опитування свідчать, що система соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей характеризується міжфаховим та комплексним характером, у межах якого провідну роль відіграють консультативні, координуючі та психосоціальні функції фахівців. Більшість респондентів мають значний професійний досвід, працюють з помірною та великою кількістю дітей внутрішньо переміщених сімей і поєднують декілька напрямів діяльності, що відповідає різноманітності потреб цієї категорії дітей. Достатньо високий рівень участі у розробці індивідуальних планів підтримки та позитивна оцінка ефективності міжфахової взаємодії підтверджують важливість узгодженої співпраці між освітніми, соціальними та психологічними суб’єктами як необхідної умови забезпечення цілісної, адресної та безперервної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей.

Наступним етапом аналізу системи суб’єктів виступила характеристика інституцій та організацій, які безпосередньо забезпечують соціально-педагогічну підтримку дітей внутрішньо переміщених сімей. Ця система є багаторівневою та охоплює як державні, так і недержавні структури, діяльність яких спрямована на задоволення освітніх, соціальних та адаптаційних потреб дітей внутрішньо переміщених сімей. Узгоджена робота цих інституцій

створює основу для комплексного підходу до підтримки дитини в нових умовах проживання.

Провідну роль у процесі підтримки відіграють заклади освіти – заклади загальної середньої та дошкільної освіти, які забезпечують безперервність навчання, соціалізацію та формування відчуття стабільності у дітей внутрішньо переміщених сімей. Саме освітній простір стає для дитини ключовим середовищем адаптації, де поєднуються навчальні, виховні та соціально-педагогічні впливи. У межах своєї діяльності заклади освіти організовують педагогічний супровід, взаємодію з батьками та залучення інших фахівців для підтримки дітей, які пережили вимушене переміщення.

Важливим суб’єктом системи є місцеві центри соціальних служб, які здійснюють соціальний супровід сімей внутрішньо переміщених осіб, координують надання соціальних послуг та сприяють доступу до державних і громадських ресурсів. Їх діяльність спрямована на оцінку потреб сім’ї та дитини, організацію міжвідомчої взаємодії та забезпечення підтримки у складних життєвих обставинах. Через соціальні служби реалізується зв’язок між освітніми закладами, медичними установами та громадським сектором.

Окреме місце у системі підтримки посідають громадські організації та благодійні фонди, які доповнюють державні механізми допомоги. Вони реалізують різноманітні програми та ініціативи, спрямовані на соціальну інтеграцію дітей внутрішньо переміщених сімей, розвиток життєвих навичок, проведення тренінгів, групових заходів та дозвіллєвої діяльності. Крім того, такі організації часто надають матеріальну підтримку, що має важливе значення для сімей у період адаптації [2].

Таким чином, система інституцій та організацій, залучених до соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей, функціонує на засадах взаємодоповнюваності та співпраці. Поєднання зусиль закладів освіти, соціальних служб, громадських і благодійних організацій дозволяє забезпечити багатовимірну підтримку дитини, спрямовану на її навчання, соціалізацію та успішну інтеграцію у нове соціальне середовище.

Механізми координації між різними суб’єктами соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей ґрунтуються на принципі міжвідомчої та міжфахової взаємодії. Заклади освіти, соціальні служби, психологи, громада та сім’я залучаються до спільної діяльності з метою забезпечення комплексної допомоги дитині, що охоплює освітні, соціальні та психоемоційні потреби. Така координація сприяє формуванню єдиного підходу до підтримки дитини та узгодженості дій усіх учасників процесу (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Рівні координації та ключові суб’єкти соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей

Рівень координації	Основні суб’єкти	Основні функції/роль	Механізми взаємодії
Заклад освіти	Соціальні педагоги, психологи, вчителі, вихователі	Виявлення потреб дітей, освітня та психосоціальна підтримка, розробка індивідуальних планів	Спільні наради, педагогічні ради, внутрішні облікові системи, щоденний контакт з дітьми
Соціальні служби	Працівники соціальних служб, соціальні педагоги	Соціально-педагогічний супровід сімей, забезпечення доступу до соціальних та медичних послуг	Координаційні комітети, регулярний обмін інформацією, міжвідомчі наради
Медичні заклади	Медичні працівники (педіатри, психологи)	Моніторинг стану здоров’я та психоемоційного стану дітей, консультації	Спільні наради, письмові звіти, індивідуальні консультації
Громада та громадські організації	Благодійні фонди, НУО, волонтерські ініціативи	Інтеграційні заходи, тренінги, соціальні проекти, матеріальна допомога	Координація з закладами освіти та соціальними службами, інформаційні платформи, заходи в громадах
Сім’я	Батьки, опікуни	Емоційна підтримка, допомога у навчанні, участь у соціалізації дитини	Індивідуальні консультації, зустрічі з фахівцями, участь у заходах громади

Заклади освіти відіграють центральну роль у координації підтримки, оскільки саме вони забезпечують щоденний контакт з дитиною та здійснюють первинне виявлення її труднощів. Педагоги, соціальні педагоги та психологи закладу освіти інформують соціальні служби про виявлені потреби, беруть участь у спільному плануванні заходів підтримки та забезпечують реалізацію

освітніх і виховних компонентів допомоги. Взаємодія відбувається через педагогічні ради, міждисциплінарні наради та індивідуальні консультації.

Соціальні служби відіграють ключову роль у координації надання соціальних послуг сім'ям внутрішньо переміщених осіб, забезпечуючи комплексний соціальний супровід, індивідуальне та сімейне консультування, а також залучення додаткових ресурсів територіальної громади. Їхня діяльність спрямована не лише на розв'язання поточних соціальних проблем сім'ї, а й на профілактику кризових ситуацій, зміцнення адаптаційного потенціалу батьків і дітей, формування навичок самостійного подолання труднощів.

Соціальні служби активно взаємодіють із психологами, соціальними педагогами та закладами освіти з метою узгодження дій щодо підтримки дитини, визначення її індивідуальних потреб і розроблення комплексних планів допомоги. Важливим напрямом роботи є підтримання постійного контакту з сім'єю, інформування про доступні державні та громадські програми, соціальні виплати, освітні й реабілітаційні можливості.

Важливим елементом координації є участь громади та сім'ї дитини, які виступають не лише об'єктами, а й активними суб'єктами підтримки. Громада створює умови для соціальної інтеграції через культурні, освітні та дозвіллєві ініціативи, тоді як сім'я забезпечує емоційну підтримку та співпрацює з фахівцями у реалізації індивідуальних заходів. Така взаємодія сприяє формуванню цілісної системи соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей.

Особливості функціонування системи соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей на практиці визначаються рівнем організованості, узгодженості дій суб'єктів та наявністю чітко визначених відповідальних осіб, які координують допомогу. Практична реалізація підтримки ґрунтується на поєднанні освітніх, соціальних і психологічних заходів, що дозволяє оперативно реагувати на зміни у потребах дитини та її сім'ї. Система передбачає багаторівневий підхід: роботу з дитиною у навчальному закладі, психосоціальний супровід сім'ї, а також залучення

громади та ресурсів соціальних служб [14]. Такий підхід дозволяє формувати комплексну підтримку, що враховує всі аспекти розвитку та адаптації дитини, а також зменшує ризики соціальної дезадаптації.

Ключовим контактом для дітей внутрішньо переміщених сімей зазвичай виступає соціальний педагог або класний керівник (вихователь), який підтримує постійний контакт з дитиною у повсякденному освітньому середовищі. Цей фахівець відповідає за первинне спостереження за емоційним станом, поведінкою та рівнем адаптації дитини, а також за своєчасне виявлення труднощів і потреб. Крім того, соціальний педагог виступає посередником між дитиною, її родиною та іншими спеціалістами, координуючи заходи підтримки та забезпечуючи передачу інформації між усіма залученими сторонами [25].

Моніторинг потреб дітей внутрішньо переміщених сімей здійснюється на основі систематичних спостережень у навчальному та соціальному середовищі, індивідуальних бесід, анкетування та аналізу освітніх результатів, поведінкових проявів і емоційного стану. Важливим джерелом даних є спілкування з батьками або законними представниками, що дозволяє враховувати умови проживання, сімейні ресурси та наявність потенційних труднощів у сім’ї. Такі дані дають змогу фахівцям оцінити рівень соціальної та психологічної підтримки, визначити пріоритетні напрями допомоги та оперативно реагувати на зміни в стані дитини.

На основі результатів моніторингу визначаються пріоритетні напрямки діяльності та залучаються відповідні спеціалісти для комплексної підтримки. Психологи зосереджуються на стабілізації психоемоційного стану та подоланні стресових реакцій, педагоги забезпечують підтримку навчальної діяльності та розвиток соціальних навичок, а соціальні служби організовують супровід сімей, надають доступ до ресурсів громади та допомагають у вирішенні соціальних проблем. Ця багаторівнева взаємодія дозволяє зберігати цілісність процесу підтримки та підвищує його ефективність.

Комплексна підтримка реалізується через розробку та впровадження індивідуальних або групових планів роботи з дітьми внутрішньо переміщених

сімей. Такі плани передбачають поєднання освітніх, психосоціальних, адаптаційних та інтеграційних заходів. Вони коригуються відповідно до динаміки стану дитини та змін її потреб, що дозволяє забезпечити гнучкість у наданні підтримки та своєчасно реагувати на нові виклики.

Отже, практична система соціально-педагогічної підтримки характеризується безперервністю, гнучкістю та орієнтацією на індивідуальні потреби дитини. Наявність ключового контакту, регулярний моніторинг, комплексний підхід та ефективна координація між суб'єктами забезпечують цілісність допомоги, сприяють адаптації, соціальній інтеграції та розвитку дітей внутрішньо переміщених сімей у новому соціальному середовищі, а також знижують ризики соціальної ізоляції та психологічних проблем.

Таким чином, наукові дослідження підтверджують, що ефективність системи соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей значною мірою залежить від чіткої структури взаємодії між суб'єктами. Кожен учасник процесу – соціальний педагог, психолог, педагог, медичний працівник або представник соціальної служби – виконує специфічні функції, що забезпечують комплексний супровід дитини. Визначення ролей та обов'язків фахівців дозволяє уникнути дублювання заходів, підвищує ефективність взаємодії та гарантує цілісність підтримки на всіх рівнях.

Особливу увагу слід приділяти механізмам координації на рівні закладів освіти та соціальних служб. Регулярні спільні наради, обмін інформацією, ведення спільних облікових систем та залучення громадських структур дозволяють своєчасно виявляти потреби дітей, координувати заходи підтримки та адаптувати плани роботи відповідно до індивідуальних особливостей дитини. Такий підхід сприяє ефективному розподілу ресурсів і підвищує швидкість реагування на виникаючі проблеми.

Включення сім'ї та громади у процес підтримки створює сприятливе середовище для адаптації та соціалізації дітей внутрішньо переміщених сімей. Сім'я забезпечує емоційну стабільність та інформаційну підтримку, а громада – можливості для інтеграції та участі у соціальному житті. Така комплексна

взаємодія всіх учасників системи дозволяє не лише реагувати на проблеми, але й запобігати негативним наслідкам стресу, підтримувати психоемоційне благополуччя та сприяти формуванню життєвих навичок і соціальної компетентності дитини.

2.2. Форми, методи та технології організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей

Соціально-педагогічна підтримка дітей внутрішньо переміщених сімей реалізується через різноманітні форми роботи, які враховують індивідуальні потреби та вікові особливості дітей. Ці форми спрямовані на створення безпечного середовища, розвиток комунікативних, соціальних, пізнавальних і емоційних навичок, а також на подолання наслідків стресу та травматичних переживань, пов’язаних із вимушеним переселенням. Організація такої підтримки передбачає комплексний підхід, де кожна форма доповнює іншу і дозволяє максимально ефективно впливати на адаптацію та соціалізацію дитини.

Індивідуальні консультації є однією з ключових форм підтримки. Вони дозволяють фахівцям зосередитися на конкретних проблемах кожної дитини, надавати психологічну та освітню допомогу, а також формувати індивідуальні плани адаптації. Під час таких консультацій фахівець аналізує потреби дитини, визначає пріоритети підтримки та пропонує конкретні стратегії для розвитку її потенціалу. Це особливо важливо для дітей з труднощами в навчанні, емоційною нестабільністю або соціальною ізольованістю.

Групові заняття забезпечують можливість взаємодії дітей у колективі, сприяють розвитку комунікативних та соціальних навичок, формуванню довіри до оточення та підтримці один одного. Такі заняття включають різноманітні вправи на розвиток співпраці, вирішення конфліктів, командну роботу та розвиток емоційного інтелекту. Вони допомагають дітям подолати відчуття

ізоляції та страху, створюючи позитивний соціальний досвід [26].

Тренінги та практичні семінари спрямовані на розвиток конкретних компетенцій, таких як емоційна саморегуляція, стресостійкість, критичне мислення та здатність приймати рішення в складних ситуаціях. Під час тренінгів використовуються інтерактивні методики, рольові ігри та вправи на розвиток соціальних навичок, що дозволяє дітям навчатися в безпечному середовищі і відпрацьовувати нові способи поведінки [12].

Тематичні клуби та інтеграційні заходи допомагають дітям включатися у соціальні та культурні практики громади. Вони сприяють розвитку навичок співпраці, почуття приналежності до колективу та громади, а також розширюють кругозір дитини. Завдяки участі в таких заходах діти отримують можливість долучатися до спільних проектів, святкових подій, творчих майстер-класів та спортивних заходах.

Освітні курси, майстер-класи та додаткові заняття націлені на підтримку навчальної діяльності та поглиблення знань у різних галузях. Вони допомагають дітям адаптуватися до нових навчальних програм та вимог, підтримують мотивацію до навчання та створюють умови для розвитку пізнавальних інтересів. Ці заняття можуть проводитися як у традиційній аудиторній формі, так і у гнучкому дистанційному форматі.

Онлайн-формати роботи стають особливо актуальними у випадках обмеженого доступу до закладів освіти або перебування в кризових умовах. Використання інтерактивних платформ, відеоконференцій, навчальних мобільних застосунків та дидактичних матеріалів дозволяє забезпечити безперервність навчання та підтримки, а також створює додаткові можливості для взаємодії дітей з фахівцями та однолітками.

Методи соціально-педагогічної підтримки охоплюють широкий спектр практичних підходів, які спрямовані на всебічний розвиток дитини та її адаптацію до нових умов життя. Вони дозволяють враховувати індивідуальні потреби дітей, вікові особливості та контекст проживання у внутрішньо переміщених сім’ях. Використання різних методів створює умови для

психоемоційної стабілізації, формування соціальних навичок та розвитку потенціалу кожної дитини.

Ігрові методи є однією з найпоширеніших і ефективних форм роботи з дітьми внутрішньо переміщених сімей. Вони дозволяють дитині засвоювати нові знання та навички в невимушеній атмосфері, стимулюють активність, комунікацію та творче мислення. Через рольові ігри, сюжетно-рольові та дидактичні вправи дитина може без страху програвати складні соціальні ситуації та опрацьовувати власні емоції [6].

Арт-терапія спрямована на розвиток творчого потенціалу та психоемоційну стабілізацію дитини. Використання малювання, ліплення, музики та інших художніх практик допомагає дітям виражати почуття, зменшувати тривогу, долати психологічний стрес і формувати позитивне самовідчуття. Арт-терапевтичні методи дозволяють фахівцям виявляти емоційні проблеми та надавати адресну підтримку [24].

Казкотерапія є ще одним ефективним методом, який використовує сюжетні історії та казки для розвитку уяви, морального та соціального досвіду. Через сприйняття персонажів і сюжетних ситуацій дитина опрацьовує власні переживання, знаходить моделі поведінки та розвиває навички розв’язання конфліктів. Казкотерапія також сприяє формуванню стійкості до стресу та розвитку саморегуляції [42].

Соціальні проєкти дозволяють залучити дітей до спільної діяльності, яка має конкретну мету та практичне застосування. Участь у таких проєктах розвиває відповідальність, організаційні навички, вміння працювати у команді та лідерські якості. Діти вчаться ставити цілі, планувати дії та оцінювати результати власної діяльності, що сприяє формуванню самостійності та впевненості у власних силах.

Наставництво є важливим методом, що передбачає підтримку та керівництво дитини більш досвідченим спеціалістом або волонтером. Метою наставництва є надання особі, щодо якої може здійснюватися наставництво, підтримки для подолання соціальних, психологічних та освітніх труднощів,

розвитку необхідних життєвих навичок, підвищення здатності до самостійного та відповідального життя [35]. Через наставництво дитина отримує особистісну підтримку, приклад поведінки, поради щодо навчання та соціальної взаємодії. Такий підхід сприяє розвитку емоційної стабільності, формуванню цінностей та соціальної компетентності.

Групова взаємопідтримка створює можливості для дітей ділитися власним досвідом, отримувати поради та емоційну підтримку від однолітків. У безпечному колективному середовищі діти навчаються вирішувати конфлікти, будувати міжособистісні стосунки та підтримувати один одного в складних ситуаціях. Це допомагає зменшити відчуття ізоляції та самотності, формує відчуття приналежності до групи й сприяє розвитку комунікативних навичок. Крім того, участь у груповій взаємодії підвищує впевненість у собі, розвиває емпатію та навички співпраці [48].

Методи інтеграції у громаду включають участь у спільних культурних, спортивних та освітніх заходах. Вони спрямовані на розвиток соціальної взаємодії, адаптацію до нового середовища та формування почуття приналежності до колективу. Такі методи допомагають дітям освоїти соціальні норми, правила поведінки та культурні цінності нового середовища.

Застосування дистанційних та онлайн-методів підтримки, зокрема через інтерактивні платформи та мобільні застосунки, забезпечує доступ до навчання та психосоціальної підтримки у віддалених або кризових умовах. Онлайн-методи дозволяють організовувати консультації, тренінги та групові заняття, підтримувати зв’язок з дитиною та її сім’єю, а також моніторити процес адаптації.

Вибір конкретних форм і методів підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей значною мірою залежить від вікових особливостей дітей. Молодші школярі та дошкільники потребують більш ігрових і наочних підходів, таких як казкотерапія, ігрові вправи, арт-терапевтичні заняття, тоді як старші підлітки більш ефективно реагують на інтеграційні проєкти, групові дискусії, тренінги з розвитку соціальних навичок та наставництво. Таким

чином, вік визначає не лише методику, а й тривалість і частоту занять, а також рівень складності завдань.

Потреби дітей внутрішньо переміщених сімей також впливають на підбір форм роботи. Для тих, хто пережив травматичні події або має високий рівень стресу, пріоритет надається психоемоційній підтримці через індивідуальні консультації, арт- та казкотерапію. Діти, які потребують більш активної соціальної інтеграції, включаються у тематичні клуби, соціальні проєкти та інтеграційні заходи. Урахування індивідуальних потреб дозволяє максимально ефективно розподілити ресурси та спрямувати зусилля фахівців на адресну підтримку.

Контекст умов переселення та навчального середовища також визначає можливості застосування тих чи інших методів. У закладах освіти пріоритет надається інтеграції дітей у навчальний процес, організації групових заходів та координації з педагогами, тоді як у соціальних службах і громадських організаціях більше уваги приділяється соціальному супроводу сім'ї, психоемоційній підтримці та організації додаткових інтерактивних заходів. Фахівці змушені адаптувати форми і методи до наявних ресурсів, приміщень та інфраструктури.

Доступність ресурсів є ще одним важливим чинником вибору методів і форм. Використання онлайн-платформ, мобільних застосунків та інтерактивних програм дозволяє залучати дітей із різних регіонів і компенсувати обмеження фізичного простору або недостатню кількість фахівців. У поєднанні з традиційними методами технології забезпечують гнучкість і індивідуалізацію підтримки, роблячи соціально-педагогічний процес більш адаптивним до конкретних умов життя дітей внутрішньо переміщених сімей.

Важливим компонентом соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей є використання сучасних технологій, що дозволяють підвищити ефективність роботи фахівців та зробити процес навчання та адаптації інтерактивним і доступним. Технології допомагають реалізовувати різні форми підтримки, від індивідуальних консультацій до

групових тренінгів та інтеграційних заходів, з урахуванням потреб кожної дитини.

Онлайн-платформи для дистанційного навчання дозволяють дітям, які перебувають у віддалених або кризових умовах, брати участь у освітньому процесі, отримувати додаткові навчальні матеріали та консультації від педагогів. Такі платформи забезпечують гнучкість у виборі часу та місця занять, що особливо важливо для сімей, які часто змінюють місце проживання.

Мобільні застосунки є ефективним інструментом розвитку життєвих та соціальних навичок дітей. Вони дозволяють проводити вправи на формування комунікативних умінь, емоційної саморегуляції та навчання базовим навичкам безпечної поведінки. Завдяки інтерактивності додатків діти отримують можливість практикувати нові навички у безпечному та контрольованому середовищі.

Інтерактивні програми на основі мультимедійних ресурсів, відеоуроків та анімаційних моделей допомагають пояснювати складні поняття доступною та цікавою мовою. Вони сприяють залученню дітей до навчального процесу, підтримують мотивацію та дозволяють фахівцям адаптувати завдання до рівня підготовки кожного учасника.

Дидактичні матеріали, створені з урахуванням специфіки дітей внутрішньо переміщених сімей, допомагають візуалізувати інформацію, проводити тренінги з розвитку соціальної компетентності та формувати навички командної роботи. Використання карток, схем, ігор та посібників робить заняття більш ефективними та цікавими для дітей.

Технології також забезпечують постійний зворотний зв’язок між фахівцем та дитиною або її сім’єю. Через онлайн-чат, відеоконференції та інтерактивні платформи фахівець може оперативно реагувати на проблеми, коригувати програми підтримки та надавати рекомендації щодо подальших дій.

Моніторинг прогресу та ефективності обраних форм підтримки здійснюється за допомогою електронних журналів, анкетування онлайн та систем обліку результатів навчання й соціальної адаптації. Це дозволяє

оцінювати результати роботи, виявляти проблемні ділянки та оптимізувати використання ресурсів.

Комплексне поєднання технологій із традиційними методами соціально-педагогічної підтримки дозволяє забезпечити індивідуалізацію процесу, ефективну координацію між суб'єктами підтримки та інтеграцію дітей внутрішньо переміщених сімей у соціальне середовище, роблячи систему допомоги більш динамічною та сучасною.

Аналіз ефективності організації соціально-педагогічної підтримки проводився комплексно, із застосуванням методів спостереження, анкетування та опитування дітей і батьків. Спостереження охоплювало групові заняття, тематичні тренінги, інтеграційні події та клубні заходи в освітніх закладах та соціальних центрах. Основна мета спостереження полягала у визначенні:

- активності та залученості дітей під час різних форм роботи;
- ефективності використаних методів (ігрові вправи, арт-терапія, казкотерапія, соціальні проєкти);
- якості взаємодії дітей між собою та з фахівцями;
- реакції дітей на інноваційні технології, такі як онлайн-платформи та інтерактивні програми.

Спостереження здійснювалося за допомогою спеціально розробленого протоколу, що включав:

1) Кількість дітей, які активно беруть участь у заході.
2) Ступінь самостійності та ініціативності дітей під час виконання завдань.
3) Рівень емоційної включеності (позитивні прояви, тривога, небажання брати участь).
4) Взаємодія з іншими учасниками (обмін думками, підтримка, співпраця).
5) Використання інноваційних методів та технологій та їхня ефективність.

Результати спостереження показали, що діти найбільш активно включаються у заняття, які поєднують індивідуальні та групові форми,

особливо коли застосовуються інтерактивні методи та технології. Ігрові та арт-терапевтичні методи забезпечують емоційний комфорт, а тематичні клуби та інтеграційні заходи сприяють розвитку комунікативних навичок і соціальної взаємопідтримки.

Для оцінки ефективності соціально-педагогічної підтримки було проведено анкетування 28 дітей (віком 7-14 років) та 19 батьків (Додаток Б).

Результати анкетування дітей внутрішньо переміщених сімей.

Аналіз загальних відомостей показав, що 75,0% дітей постійно відвідують навчальні або соціальні заходи для дітей внутрішньо переміщених сімей, 17,9% – частково, і лише 7,1% не брали участі у таких заходах.

Щодо форм роботи, найбільш популярними виявилися групові заняття – їх обрали 71,4% дітей, тематичні тренінги – 60,7%, інтеграційні заходи – 57,1%, індивідуальні консультації – 50,0%, освітні курси – 42,9%, онлайн-формати – 35,7%. Це свідчить про високу зацікавленість дітей у колективних і інтерактивних формах навчання та підтримки.

Комфорт під час занять відчувають 82,1% дітей, 14,3% зазначили, що частково відчувають себе комфортно, і 3,6% – некомфортно. 78,6% дітей відмітили, що заняття допомагають їм краще спілкуватися з іншими дітьми, 17,9% – частково, і 3,5% – не відчули змін.

Щодо отримання нових знань та навичок, 71,4% дітей відзначили, що заняття допомогли освоїти щось нове, 21,4% – частково, і 7,2% – не отримали нових знань. У відкритому питанні більшість дітей зазначили, що хотіли б брати участь у більшій кількості інтерактивних ігор, творчих проєктах та спортивних заходах, які дозволяють розвивати навички співпраці та командної роботи.

Результати анкетування батьків дітей внутрішньо переміщених сімей.

За результатами аналізу, 68,4% батьків зазначили, що їхні діти постійно беруть участь у соціально-педагогічних заходах, 21,1% – частково, і 10,5% – не беруть участь.

Оцінка задоволеності формами та методами підтримки показала високий

рівень задоволення: 36,8% батьків оцінили заходи на 5 балів (повністю задоволені), 42,1% – на 4 бали (добре задоволені), 15,8% – на 3 бали (задоволені), і 5,3% – на 2 бали (частково задоволені).

Щодо помічених змін у поведінці та соціальній адаптації дітей, 63,2% батьків відзначили значне покращення, 26,3% – часткове, і 10,5% – не помітили змін. Найкориснішими формами роботи батьки вважають групові заняття – 68,4%, інтеграційні заходи – 57,9%, індивідуальні консультації – 47,4%, освітні курси – 36,8%, онлайн-формати – 31,6%.

Більшість батьків (73,7%) вважають, що їхні діти отримують достатню підтримку, 21,1% – частково, і 5,2% – не отримують достатньої підтримки. У відкритих відповідях батьки підкреслювали потребу у більшій кількості інтеграційних заходів, творчих і спортивних заходах та додаткових консультаціях психологів і соціальних педагогів.

Результати анкетування свідчать, що соціально-педагогічна підтримка дітей внутрішньо переміщених сімей є ефективною та добре сприймається учасниками освітнього процесу. Діти відзначають високу зацікавленість у групових, інтерактивних та індивідуальних формах роботи, що сприяє розвитку комунікативних навичок, адаптації та отриманню нових знань. Батьки підтверджують позитивний вплив таких заходів на соціальну адаптацію, поведінку та емоційний стан дітей, оцінюючи більшість форм підтримки як достатньо ефективні. Аналіз відкритих відповідей дітей і батьків підкреслює потребу у більшій кількості інтеграційних заходів, творчих та спортивних активностях, а також у постійній підтримці з боку психологів і соціальних педагогів. Отже, комбінування індивідуальних і групових форм роботи з активним використанням інтерактивних методів забезпечує комплексний та адресний підхід, який сприяє всебічному розвитку та благополуччю дітей внутрішньо переміщених сімей.

Таким чином, аналіз форм, методів та технологій соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей свідчить, що найбільш ефективними є поєднані індивідуальні та групові підходи з використанням

інтерактивних методів і сучасних технологій, що забезпечує врахування вікових та індивідуальних потреб дітей, сприяє розвитку соціальних, комунікативних і пізнавальних навичок, покращує емоційний стан та адаптацію, а також спрямовує підтримку на комплексний розвиток та соціальну інтеграцію дітей у нове соціальне середовище.

2.3. Проблеми, труднощі та перспективи вдосконалення організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей

Проблеми та труднощі, що виникають у процесі організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей, мають комплексний характер і пов’язані як із специфікою самих дітей та їхніх родин, так і з організаційними, ресурсними та соціально-культурними аспектами діяльності закладів освіти, соціальних служб і громадських організацій.

Організація соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей в Україні відбувається в умовах складних соціальних трансформацій, зумовлених воєнними подіями, масовим внутрішнім переміщенням населення та змінами у функціонуванні освітніх і соціальних інституцій. Українські науковці наголошують, що діти з числа внутрішньо переміщених осіб є однією з найбільш вразливих категорій, оскільки вони одночасно переживають втрату звичного середовища, порушення соціальних зв’язків та необхідність адаптації до нових умов життя і навчання [30]. За таких обставин соціально-педагогічна підтримка має бути системною, комплексною та орієнтованою на індивідуальні потреби дитини.

Водночас дослідники звертають увагу на низку проблем організаційного характеру, які знижують ефективність такої підтримки. Зокрема, О. Капелусь та Н. Олексюк зазначають, що недостатня координація між освітніми закладами, соціальними службами та закладами охорони здоров’я призводить до фрагментарності допомоги, дублювання окремих заходів або, навпаки,

ігнорування важливих потреб дітей ВПО. Відсутність єдиного інформаційного простору та чітко визначених механізмів міжсекторальної взаємодії ускладнює реалізацію комплексного підходу до соціально-педагогічного супроводу дітей [17].

Суттєвою проблемою, на яку вказують українські науковці, є також перевантаження фахівців, задіяних у роботі з дітьми внутрішньо переміщених сімей. За спостереженнями В. Бульковської та К. Левченко, поєднання педагогічної, соціальної та адміністративної діяльності негативно позначається на якості надання допомоги, зменшує можливості для індивідуальної роботи з дітьми та підвищує ризик професійного й емоційного вигорання спеціалістів. У таких умовах соціально-педагогічна підтримка часто набуває формального характеру та не завжди відповідає реальним потребам дитини [9; 21].

Окрему групу труднощів становлять бар’єри, пов’язані з доступом дітей до соціально-педагогічних послуг. Л. Тимчук підкреслює, що віддаленість місця проживання, нестача транспорту, нестабільність соціально-економічного становища сімей ВПО обмежують регулярну участь дітей у заходах підтримки. Крім того, психологічні чинники, зокрема страх, тривожність, сором’язливість та невпевненість у новому соціальному середовищі, суттєво ускладнюють процес залучення дітей до групових форм роботи [52].

Українські дослідження також засвідчують наявність мовних та культурних труднощів, особливо у випадках переміщення дітей з різних регіонів України. Як зазначає О. Блинова, відмінності у мовних практиках, традиціях спілкування та освітньому досвіді можуть призводити до непорозумінь у дитячих колективах, посилювати відчуття ізольованості та знижувати рівень соціальної адаптації дітей ВПО. У зв’язку з цим авторка наголошує на важливості створення безпечного, толерантного освітнього середовища та застосування інтерактивних ігрових методів роботи [5].

Значним стримувальним чинником розвитку соціально-педагогічної підтримки є обмеженість фінансових та матеріально-технічних ресурсів. За даними І. Трубавіної, нестача навчально-методичних матеріалів, обладнаних

приміщень та сучасних технологічних засобів ускладнює впровадження інноваційних форм і методів роботи з дітьми внутрішньо переміщених сімей. Це, своєю чергою, знижує мотивацію дітей до участі у заходах та обмежує можливості індивідуалізації соціально-педагогічного супроводу [53].

Попри наявні проблеми та труднощі, українські науковці окреслюють низку перспектив удосконалення організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей. Зокрема, І. Сьомкіна наголошує на доцільності розвитку міжсекторальної взаємодії, запровадження спільних програм та стандартів роботи, а також використання дистанційних і онлайн-форм підтримки, які дозволяють охопити ширше коло дітей. Важливим напрямом вважається і підвищення кваліфікації фахівців, формування у них навичок роботи з травмованими дітьми та застосування сучасних соціально-педагогічних технологій [50].

Отже, узагальнення позицій українських науковців дозволяє зробити висновок, що ефективна соціально-педагогічна підтримка дітей внутрішньо переміщених сімей можлива за умови системного підходу, належної координації між установами, ресурсного забезпечення та професійної підготовки фахівців. Реалізація цих умов створює передумови для успішної соціальної адаптації, емоційної стабілізації та повноцінного розвитку дітей ВПО в умовах сучасного українського суспільства.

Для з’ясування проблем, труднощів та перспектив вдосконалення організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей нами було проведено бесіди з 19 батьками ВПО та 26 фахівцями (соціальні педагоги, психологи, вихователі, учителі, медичні працівники та працівники соціальних служб) (Додаток В).

1. Результати бесід з батьками.

1) Доступність послуг.

Під час бесід більшість батьків зазначили, що їхні діти відвідують соціально-педагогічні заходи регулярно та активно беруть участь у запропонованих інтеграційних та освітніх заходах. Проте 36,8% батьків

відзначили наявність певних труднощів, що обмежують регулярну участь їхніх дітей. Найчастіше ці труднощі пов’язані з відстанню до закладів, де проводяться заходи, яку назвали 21,1% респондентів. Відсутність зручного транспорту або нестача часу через шкільні та сімейні обов’язки (10,5%) також створюють перешкоди для відвідування занять. Крім того, 15,8% батьків зазначили, що через обмежені фінансові ресурси їхня дитина не завжди може брати участь у додаткових інтерактивних та спортивних заходах, а 5,3% респондентів звернули увагу на інші організаційні фактори, які іноді ускладнюють відвідування занять.

Психологічні аспекти участі дітей у заходах були також значущими: 26,3% батьків відзначили психологічний опір дитини, який проявляється у страху перед новим колективом, невпевненості або сором’язливості під час інтеграційних занять. Деякі діти на початкових етапах відчували труднощі у спілкуванні з ровесниками або педагогами, що іноді обмежувало їхню активність у групових завданнях. Культурні та мовні бар’єри, на які звернули увагу 10,5% батьків, були менш поширеними, але свідчать про складності адаптації дітей, які переїхали з різних регіонів України, особливо у випадках, коли в родині говорять різними діалектами або мовами.

2) Задоволеність та ефективність.

Щодо ефективності соціально-педагогічної підтримки, 68,4% батьків відзначили, що заходи значною мірою сприяють соціальній адаптації їхніх дітей, покращують навички спілкування та взаємодії з іншими дітьми. 57,9% респондентів помітили поліпшення поведінки дітей, їхньої емоційної стабільності та впевненості у собі після участі у заходах. Найбільш корисними формами підтримки батьки вважають групові заняття (52,6%), інтеграційні програми та клуби (47,4%), індивідуальні консультації (31,6%) та онлайн-формати (21,1%). Батьки зазначили, що інтерактивні та творчі методи, а також онлайн-ресурси, дозволяють дітям легше долучатися до занять, висловлювати свої емоції та вчитися у цікавій формі, навіть якщо відсутня можливість відвідувати центр регулярно.

3) Комунікація та координація.

Щодо комунікації та координації, 42,1% батьків вважають, що отримують достатньо інформації про програми, методи роботи та результати діяльності, проте більшість (57,9%) висловили занепокоєння щодо недостатньої комунікації з педагогами та соціальними службами. Батьки зазначили, що відсутність регулярних звітів або чіткої інформації про плани заходів ускладнює контроль за прогресом дитини та планування її участі у заняттях. 63,2% батьків висловили побажання щодо покращення координації між закладами освіти, соціальними службами та громадськими організаціями, пропонуючи регулярні міжсекторальні наради, спільне планування заходів та створення електронних баз даних для обміну інформацією.

4) Проблеми та бар’єри.

Більшість батьків (36,8%) звернули увагу на недостатність матеріально-технічної бази: обмежена кількість приміщень для занять, нестача навчальних матеріалів, спортивного та творчого обладнання. 21,1% відзначили кадрові обмеження – недостатню кількість кваліфікованих фахівців, які могли б приділити достатньо уваги кожній дитині та організувати індивідуальні та групові заняття на високому рівні. 15,8% батьків наголосили на психологічних бар’єрах дітей, які ускладнюють інтеграцію та соціальну взаємодію, особливо на початкових етапах участі у заходах.

5) Пропозиції та перспективи.

У пропозиціях щодо вдосконалення організації підтримки батьки наголошували на потребі збільшення кількості інтерактивних та творчих занять (52,6%), розширенні спортивних та онлайн-форматів (36,8%) для більшої доступності та залученості дітей, а також підвищенні кваліфікації педагогів (31,6%), що дозволило б забезпечити індивідуальний підхід до кожного учасника. 26,3% батьків пропонували додаткові ресурси, консультації та індивідуальні заняття для поліпшення якості підтримки та соціальної адаптації дітей.

Отже, бесіди з батьками показали, що вони позитивно оцінюють

соціально-педагогічну підтримку, але відзначають низку обмежень, пов’язаних з доступністю, психологічними бар’єрами та недостатнім забезпеченням ресурсами. Водночас батьки мають конкретні пропозиції щодо розвитку програм, які можуть підвищити ефективність та доступність підтримки для дітей внутрішньо переміщених сімей, включаючи розширення інтерактивних форматів, онлайн-ресурсів та покращення координації між службами.

2. Результати бесід з фахівцями.

Бесіди з фахівцями – соціальними педагогами, психологами, вихователями, учителями, медичними працівниками та працівниками соціальних служб – показали, що організація соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей стикається з низкою системних проблем, які значно впливають на ефективність надання послуг та можливості комплексного супроводу дітей.

1) Проблеми у координації та перевантаження персоналу.

42,3% фахівців відзначили недостатню координацію між закладами освіти, соціальними службами та громадськими організаціями. Відсутність чітких схем взаємодії та нерегулярний обмін інформацією іноді призводить до дублювання заходів або пропуску важливих потреб дітей. Респонденти підкреслили, що різні пріоритети окремих закладів, нестача загальної стратегії та слабка комунікація між службами знижують ефективність комплексної підтримки та ускладнюють планування роботи.

57,7% респондентів повідомили про перевантаження роботою, що проявляється у високому обсязі адміністративних завдань (34,6%), проведенні занять та організації заходів (26,9%) і веденні документації (19,2%). Фахівці зазначили, що поєднання педагогічної, психологічної та адміністративної роботи обмежує можливості індивідуальної підтримки дітей та створює ризик емоційного вигорання.

61,5% респондентів висловили потребу у впровадженні ефективних механізмів координації, таких як спільні плани роботи, електронні бази даних, регулярні міжсекторальні наради та централізовані канали обміну інформацією.

Фахівці підкреслили, що такі заходи дозволять більш ефективно визначати пріоритети, уникати дублювання заходів та забезпечувати комплексну підтримку дітей внутрішньо переміщених сімей.

2) Труднощі у доступі дітей до послуг.

46,2% фахівців зазначили, що транспорт та відстань до центрів залишаються основними перешкодами для участі дітей у соціально-педагогічних заходах. Особливо складно долучатися до програм дітям із віддалених або малозабезпечених регіонів, що обмежує їхню можливість систематично відвідувати заходи та інтегруватися у нові соціальні середовища.

38,5% респондентів відзначили психологічні бар'єри дітей, зокрема страх, сором'язливість та невпевненість під час інтеграційних занять. 23,1% фахівців наголосили на мовних та культурних бар'єрах, що ускладнюють взаємодію дітей з різних регіонів України та інтеграцію у нові колективи.

Стратегії подолання цих бар'єрів включають індивідуальні консультації (42,3%), використання ігрових, творчих та інтерактивних методів (38,5%) та застосування онлайн-форматів для дітей, які не можуть регулярно відвідувати центр (26,9%). Фахівці підкреслили, що комбінування різних методів дозволяє підвищити мотивацію дітей до участі, зміцнити їхню соціальну активність та впевненість у собі, а також підтримує розвиток комунікативних навичок і здатності працювати у колективі.

3) Виклики щодо фінансування та ресурсів.

50,0% фахівців зазначили нестачу матеріально-технічної бази, зокрема обмежені приміщення, відсутність навчальних матеріалів, спортивного та творчо-ігрового обладнання. 34,6% повідомили про обмежене фінансування, що ускладнює впровадження нових методик та інтерактивних технологій. 30,8% респондентів наголосили на потребі у сучасних технологіях, таких як онлайн-платформи, мобільні застосунки та інтерактивні матеріали, що могли б оптимізувати роботу, дозволити персоналізувати заняття та підвищити залученість дітей.

Фахівці зазначили, що брак ресурсів обмежує не лише кількість і

різноманітність заходів, а й можливості систематичного моніторингу прогресу дітей, впровадження сучасних методик та інтеграцію інноваційних практик у навчально-виховний процес.

4) Пропозиції та перспективи вдосконалення.

65,4% фахівців вважають найбільш ефективними формами підтримки групові заняття та інтеграційні заходи, що сприяють розвитку комунікативних навичок, соціальної активності та емоційної стабільності дітей. 50,0% респондентів вказали на користь індивідуальних консультацій, а 34,6% – на онлайн-формати, які дозволяють долучатися до програм дітей, що проживають у віддалених регіонах або мають обмежений доступ до центрів.

46,2% фахівців пропонують розширити творчі, спортивні та інтерактивні активності для підвищення мотивації дітей та розвитку їхніх здібностей. Для покращення координації 53,8% рекомендують регулярні міжсекторальні наради, спільне планування заходів та створення електронних систем обміну інформацією.

61,5% респондентів підкреслили важливість розвитку програм підвищення кваліфікації для фахівців з питань соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей, що дозволить підвищити професійну компетентність персоналу та забезпечити застосування сучасних методик роботи. 38,5% пропонують запровадження стандартів підтримки, адаптованих до специфіки роботи з дітьми, які пережили внутрішнє переміщення, що забезпечить уніфіковані підходи та покращить якість послуг.

Перспективи розвитку соціально-педагогічної підтримки на 2–3 роки включають:

- розвиток онлайн-платформ для віддаленої роботи з дітьми та дистанційного консультування (42,3%),
- покращення матеріально-технічної бази центрів та закладів (34,6%),
- розвиток системної міжсекторальної співпраці між школами, соціальними службами та громадськими організаціями (57,7%), що забезпечить комплексний підхід до потреб дітей, підвищить ефективність програм та

інтеграцію дітей у соціальне середовище.

Отже, результати бесід з фахівцями підтвердили, що основними викликами залишаються координація між службами, перевантаження персоналу, обмежена доступність послуг для дітей та ресурсне забезпечення. Водночас фахівці чітко окреслили шляхи вдосконалення практики: впровадження сучасних технологій, розширення інтерактивних і творчих заходів, підвищення кваліфікації персоналу, запровадження стандартів підтримки та розвиток міжсекторальної співпраці для забезпечення комплексної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей.

Таким чином, результати теоретичного аналізу та емпіричного дослідження засвідчили, що організація соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей в Україні характеризується наявністю взаємопов’язаних проблем організаційного, ресурсного, кадрового та психологічного характеру. Недостатня координація між закладами освіти, соціальними службами та громадськими організаціями, перевантаження фахівців, обмежена матеріально-технічна база, а також бар’єри доступу дітей до послуг суттєво знижують ефективність комплексного супроводу та ускладнюють процес соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених сімей. Водночас результати бесід з батьками й фахівцями підтвердили важливість системного та індивідуалізованого підходу до організації підтримки з урахуванням вікових, психологічних і соціокультурних особливостей дітей.

Перспективи вдосконалення соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей пов’язані з розвитком міжсекторальної взаємодії, впровадженням спільних механізмів координації та інформаційного обміну, розширенням інтерактивних, творчих і дистанційних форм роботи, а також підвищенням професійної компетентності фахівців. Реалізація окреслених напрямів дозволить забезпечити більш доступну, комплексну та ефективну підтримку дітей внутрішньо переміщених сімей, сприятиме їхній соціальній інтеграції, емоційній стабільності та гармонійному розвитку в умовах сучасного українського суспільства.

ВИСНОВКИ

У роботі здійснено теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей в умовах сучасних соціальних трансформацій. Отримані результати дозволили зробити такі висновки:

1. У процесі аналізу соціально-педагогічних характеристик внутрішньо переміщених сімей та дітей встановлено, що ця категорія вирізняється підвищеним рівнем соціальної вразливості, зумовленої вимушеним переміщенням, втратою сталих соціальних зв’язків, зміною умов проживання та навчання. Діти з внутрішньо переміщених сімей часто переживають емоційну нестабільність, тривожність, труднощі адаптації до нового освітнього середовища, що негативно впливає на їхню навчальну мотивацію, комунікативну активність і психологічне благополуччя.

Водночас внутрішньо переміщені сім’ї стикаються з низкою соціально-економічних та організаційних проблем, серед яких нестабільне матеріальне становище, обмежений доступ до соціальних послуг, недостатня поінформованість про можливості підтримки. Усе це зумовлює необхідність цілеспрямованої соціально-педагогічної роботи, орієнтованої як на дитину, так і на сім’ю в цілому, з урахуванням індивідуальних потреб та ресурсів кожної родини.

2. У ході дослідження розкрито сутність соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей як системного процесу створення умов для їхньої успішної соціальної адаптації, інтеграції в освітнє середовище та гармонійного розвитку. Соціально-педагогічна підтримка розглядається як комплекс узгоджених дій, спрямованих на подолання соціальних, психологічних і освітніх труднощів, що виникають у дітей унаслідок вимушеного переміщення.

Визначено основні принципи такої підтримки, зокрема гуманістичну

спрямованість, індивідуальний підхід, доступність, комплексність, міждисциплінарну взаємодію та орієнтацію на потреби дитини. Основними напрямами соціально-педагогічної підтримки є адаптаційно-інтеграційний, соціально-психологічний, освітньо-виховний та консультативний, реалізація яких сприяє зниженню рівня дезадаптації та підвищенню соціальної активності дітей внутрішньо переміщених сімей.

3. Аналіз нормативно-правового забезпечення організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей засвідчив, що в Україні сформовано достатню законодавчу базу, яка визначає правовий статус внутрішньо переміщених осіб та гарантує захист прав дітей. Основоположними документами є закони України, державні програми, концепції та підзаконні акти, що регламентують надання освітніх, соціальних і психологічних послуг дітям внутрішньо переміщених сімей. Разом із тим виявлено, що на практиці реалізація нормативно-правових положень часто ускладнюється через недостатню координацію між суб'єктами підтримки, обмежені ресурси та відсутність чітких механізмів впровадження окремих норм. Це актуалізує потребу в удосконаленні практичних інструментів реалізації законодавства та посиленні міжсекторальної взаємодії на місцевому рівні.

4. У дослідженні визначено систему суб'єктів, задіяних в організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей. До них належать заклади освіти, соціальні служби, заклади охорони здоров'я, органи місцевого самоврядування, громадські та благодійні організації, а також сім'я як ключове середовище розвитку дитини. Кожен із суб'єктів виконує специфічні функції, спрямовані на забезпечення комплексної підтримки дитини. Ефективність соціально-педагогічної підтримки значною мірою залежить від узгодженості дій між цими суб'єктами, рівня їхньої взаємодії та обміну інформацією. Відсутність чітко налагодженої системи співпраці знижує результативність заходів і ускладнює задоволення індивідуальних потреб дітей внутрішньо переміщених сімей.

5. Аналіз форм, методів і технологій організації соціально-педагогічної

підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей показав, що найбільш ефективними є групові заняття, інтеграційні заходи, індивідуальні консультації, ігрові та творчі методи роботи. Зазначені форми сприяють розвитку комунікативних навичок, емоційної стабільності та формуванню позитивного соціального досвіду дітей внутрішньо переміщених сімей.

Водночас встановлено зростаючу роль онлайн-форматів і дистанційних технологій, які розширюють доступ до підтримки для дітей з віддалених регіонів або тих, хто не має можливості регулярно відвідувати центри. Комбінування традиційних і сучасних методів дозволяє підвищити гнучкість соціально-педагогічної роботи та забезпечити індивідуалізацію підтримки.

6. У результаті емпіричного дослідження виявлено основні проблеми та труднощі організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей, серед яких недостатня координація між службами, перевантаження фахівців, обмеженість матеріально-технічних і фінансових ресурсів, а також труднощі доступу дітей до послуг. Значну роль відіграють і психологічні бар’єри дітей, що ускладнюють їхню інтеграцію в нове соціальне середовище.

Водночас окреслено перспективи вдосконалення організації підтримки, які полягають у розвитку міжсекторальної взаємодії, впровадженні єдиних стандартів соціально-педагогічної підтримки, використанні сучасних цифрових технологій та підвищенні кваліфікації фахівців. Реалізація зазначених напрямів сприятиме підвищенню ефективності соціально-педагогічної підтримки та забезпеченню успішної соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених сімей.

Таким чином, мета дослідження досягнута, завдання виконані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алєксєєнко Т. Ф, Бибик Д. Д., Гончар Л. В, Куниця Т. Ю. Соціально-педагогічний супровід дітей вимушених переселенців : посіб. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 208 с.
2. Алєксєєнко Т. Ф., Гончар Л. В., Куниця Т. Ю., Бибик Д. Д. Вимушені переселенці: соціально-педагогічні проблеми і досвід підтримки : монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 240 с.
3. Баханов О. Ю. Соціально-педагогічна підтримка дітей та молоді вимушених переселенців у досвіді діяльності неурядової організації. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право*. 2019. № 3 (43). URL: https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/194978.
4. Бибик Д. Д. Соціально-педагогічна робота в закладах освіти у воєнний та повоєнний період: механізми відновлення та згуртованості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка. Соціальна робота*. 2025. № 1 (56). С. 27-31.
5. Блинова О. Є. Соціально-психологічна адаптація дітей із родин вимушених переселенців. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2019. № 2. С. 19-30.
6. Богомаз О. Ю. Інноваційні підходи в роботі з дітьми-ВПО в умовах мережевого суспільства: розвиток стійкості, творчості та цифрової інтеграції. *Культурологічний альманах*. 2025. № 3. С. 115-121. DOI: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.3.14.
7. Бочкор Н. П., Дубровська Є. В., Залеська О. В. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : метод. реком. Київ : МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. 84 с.
8. Брайченко Т. В., Якухіна Н. О. Соціальна адаптація дітей із родин внутрішньо переміщених осіб. *Педагогічний вісник*. 2023.№ 3 (113). С. 97-

100.

9. Бульковська В. Методичні рекомендації щодо організації та надання психологічної допомоги дітям та сім'ям внутрішньо переміщених осіб. *Психологічна служба Білоцерківської гімназії № 15*. 2023. URL: https://psyholog.school15.org.ua/metodychni-rekomendacziyi-shhodo-organizacziyi-ta-nadannya-psyhologichnoyi-dopomogy-dityam-ta-simyam-vnutrishno-peremishhenyh-osib/
10. Григоренко І. О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах : навч. посіб. Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.
11. Гусак Н. Є., Семигіна Т. В., Трухан С. О. Стратегії і виклики соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право*. 2014. № 2 (22). С. 161-167.
12. Дереш В. С. Соціально-педагогічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Педагогічний альманах*. 2023. № 53. С. 171-179.
13. Жданович Ю. М. Особливості адаптації дітей вимушених переселенців. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. № 1 (21). С. 204-212.
14. Жданович Ю. М. Соціально–педагогічна підтримка дітей вимушених переселенців як наукова проблема. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді.* 2015. № 19 (1). С. 204-213.
15. Заверико Н. В., Тимофєєнко К. І., Яшина О. М. Соціально-педагогічна адаптація внутрішньо переміщених та тимчасово переміщених українських дітей. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2023. № 4. С. 111-117.
16. Заверико Н. В., Шашкіна В. М. Соціально-психологічний супровід внутрішньо переміщених осіб у громаді. *Педагогічні науки : теорія та практика*. 2023. № 4 (48). С. 57-68.
17. Капелусь О., Олексюк Н. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи з дітьми внутрішньо переміщених осіб. *Стратегії наукового пошуку*

в соціальній роботі, соціальній педагогіці та соціальній освіті: поліфункціональність ідей. 2024. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/30140/1/Kapelus.pdf.

18. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. Редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21.12.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
19. Конвенція про статус біженців від 28.07.1951 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_011.
20. Конончук А. І. Внутрішньо переміщені особи: соціальні аспекти проблем і шляхи їх вирішення. *Соціологія та соціальна робота в умовах національних та регіональних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород 27 верес. 2019 р. Ужгород, 2019. С. 49-50. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/0eba0e17-cb06-43db-96da-06484144d13a.
21. Левченко К. Б. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навч.-метод. посіб. Київ : Агентство «Україна». 2015. 174 с.
22. Лютий В., Дуля А. Сім'ї внутрішньо переміщених осіб з дітьми: потреби та стратегії опанування складними обставинами. *Ввічливість. Humanitas.* 2023. № 1. С. 49-58. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.7.
23. Малик К. Р. Захист прав та свобод дитини як пріоритетний напрям роботи дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ). *Альманах міжнародного права*. URL: http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v24/20.pdf.
24. Марчук М., Костюк О. Використання ресурсів арт-терапії на допомогу дітям з сімей ВПО : практичний посібник. Чернівці : [б.в.], 2023. 106 с.
25. Мельник І. П. Особливості професійної діяльності соціального працівника з внутрішньо переміщеними сім'ями в умовах територіальної громади. *Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2019. URL: https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ec6aaf31-4f65-4a49-a3e5-242141666524/content.
26. Назаревич В. В., Борейчук І. О., Коробанова О. Л. Інтегративна модель

ігротерапії для подолання наслідків остракізації дітей війни в Україні. *Габітус*. 2024. Вип. 59. С. 316-325.

27. Організація соціально-психологічного супроводу дітей, сімей, які постраждали внаслідок військових конфліктів. / заг. ред. Ю. А. Луценко. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 128 с.
28. Панок В. Г. Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних життєвих обставинах. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. 68 с.
29. Панок В. Г., Ткачук І. І., Острова В. Д. Науково-методичні засади надання психосоціальної допомоги дітям, котрі опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій. *Педагогіка і психологія*. 2019. № 2. С. 64-71.
30. Петришин Л. Й., Лещук Г. В. Змістові аспекти соціально-педагогічної роботи з вимушеними переселенцями та їх сім'ями в сучасних соціальних умовах. *Вісник Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля. Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. 2016. № 1 (11). С. 40-45. URL: https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2016/1/7.pdf.
31. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12.
32. Про дошкільну освіту : Закон України від 06.06.2024 р. № 3788-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20.
33. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. 1706-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18.
34. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах : постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р.№ 585. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-п.
35. Про наставництво : Закон України від 18.12.2025 р. № 4744-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4744-20.
36. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19.

37. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text
38. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text.
39. Протас О. Л. Соціально-педагогічна підтримка дітей внутрішньо переміщених сімей за умов воєнного стану. *Гірська школа Українських Карпат*. 2022. № 26. С.140-144.
40. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соц. сфери / за ред. Л. С. Волинець. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.
41. Реньов Є. В. Save the Children: історія становлення та сучасні аспекти захисту прав дітей. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 427-429.
42. Садова І. Казкотерапія – сучасний метод роботи з дітьми, які мають особливи потреби. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 11. С. 293-298. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/11_2015/43.pdf.
43. Семигіна Т. В., Гусак Н. Є., Трухан С. О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. *Український соціум*. 2015. № 2 (53). С. 65-72.
44. Силкіна С. А. Соціальна адаптація дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах нового поселення. *Освіта та педагогічна наука*. 2022. № 3 (181). С. 69-79. DOI: https://doi.org/10.12958/2227-2747- 2022-3(181)-69-79.
45. Скорік Х. Є. Соціально-педагогічна підтримка дітей, сім'ї яких опинилися в складних життєвих обставинах : особистісно-орієнтований підхід. *Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка*. 2017. № 1, ч. 1. С. 179-185.
46. Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді : кол. монографія / за заг. ред. Т. Ф. Алєксєєнко. Київ : ТОВ «Задруга», 2017. 168 с.
47. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період

військового конфлікту : навч.-метод. посіб. / В. Л. Андрєєнкова та ін. Київ : Агентство «Україна», 2015. 175 с.

48. Соціально-педагогічна та психосоціальна підтримка дітей із числа внутрішньо переміщених осіб у період літнього оздоровлення в умовах воєнного часу / Т. Спіріна та ін. Київ : ФОП Буря О.Д., 2023. 182 с.
49. Суліцький В. В., Пелюхня І. М. Соціально-педагогічна робота з дітьми внутрішньо переміщених сімей. *Scientific trends in the development of science and education* : The X International Scientific and Practical Conference. (Thessaloniki, November 04-06, 2024). Thessaloniki, Greece, 2024. P. 172-177. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/50097/.
50. Сьомкіна І. С. Соціально-педагогічна робота з сім'ями вимушених переселенців: стан та перспективи. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна».* 2015. № 11. С. 102-105.
51. Терьошина Д. Д. Соціально-педагогічна підтримка дітей вимушених переселенців. *Актуальні проблеми соціальної роботи в сучасних умовах.* 2023. URL: https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/99e63db3-3f52-4b0f-83db-fa29267973f6/content.
52. Тимчук Л. І. Забезпечення доступу до освіти як умова успішної соціалізації внутрішньо переміщених осіб. *Соціальна робота. Соціальна педагогіка.* 2023. URL: https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ 1d28c878-5c75-4a82-b025-a7b656628602/content.
53. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 8 (52). С. 434-446.
54. Харченко С. Я., Краснова Н. П. Робота соціального педагога з сім'ями. Харків : Основа, 2012. 111 с.
55. Fazel M., Reed R. V., Panter-Brick C., Stein A. Mental health of displaced and refugee children resettled in high-income countries: risk and protective factors. *The Lancet*, 2012. DOI: 10.1016/S0140-6736(11)60051-2.

56. Lai K., Toliashvili B. Community-based Programme for War-affected Children : the Case of Georgia. *Social Work and Social Policy in Transition*. 2010. Vol. 1. Iss. 2. P. 92-118.
57. UNHCR. Global Trends: Forced Displacement. Geneva, 2019. URL: https://www.unhcr.org/us/sites/en-us/files/legacy-pdf/5ee200e37.pdf
58. Wyman M. Dps : Europe's Displaced Persons, 1945-1951. New York : Cornell University Press, 1998. 257 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитування для фахівців, залучених до соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей

Мета опитування: визначити ролі, функції та особливості професійної діяльності фахівців у системі соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей, а також характер їхньої взаємодії з іншими суб'єктами підтримки.

А. Загальні відомості про респондента.

1. Ваша посада _____.

2. Загальний стаж професійної діяльності:

- до 3 років;
- 3–5 років;
- 6–10 років;
- понад 10 років.

3. Тип установи, в якій ви працюєте:

- заклад загальної середньої освіти;
- заклад дошкільної освіти;
- центр соціальних служб;
- медичний заклад;
- громадська / благодійна організація.

4. Орієнтовна кількість дітей внутрішньо переміщених сімей, з якими ви працюєте в межах професійних обов'язків:

- до 5;
- 6–10;
- 11–20;

- понад 20.

В. Роль та функції фахівця у підтримці дітей внутрішньо переміщених сімей.

5. Які напрями діяльності ви реалізуєте у роботі з дітьми внутрішньо переміщених сімей? (можна обрати кілька варіантів):

- психосоціальна підтримка;
- освітня підтримка;
- адаптаційна підтримка;
- інтеграційна підтримка;
- профілактична діяльність;
- соціальний супровід сім'ї;
- інше (вказати) _____ .

6. Яку роль ви вважаєте ключовою у вашій професійній діяльності щодо дітей внутрішньо переміщених сімей?

- діагностичну;
- консультативну;
- координуючу;
- виховну / освітню;
- реабілітаційну;
- інформаційно-організаційну.

7. Чи залучені ви до розробки індивідуальних планів підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей?

- так, на постійній основі;
- так, за потреби;
- епізодично;
- ні.

С. Взаємодія з іншими суб'єктами підтримки.

8. З якими фахівцями або установами ви найчастіше взаємодієте у процесі підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей? (можна обрати кілька варіантів):

- соціальні педагоги;
- психологи;
- педагоги закладів освіти;
- медичні працівники;
- працівники соціальних служб;
- представники громадських організацій.

9. Як ви оцінюєте рівень узгодженості ваших функцій з функціями інших фахівців?

- повністю узгоджені;
- переважно узгоджені;
- частково узгоджені;
- неузгоджені.

10. Як часто відбувається ваша професійна взаємодія з іншими суб'єктами підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей?

- щоденно;
- щотижнево;
- 1–2 рази на місяць;
- епізодично.

11. Оцініть загальну ефективність міжфахової взаємодії за шкалою від 1 до 5 (1 – мінімальна, 5 – максимально ефективна).

D. Узагальнення професійної ролі.

12. Як ви вважаєте, яку роль відіграє ваша професійна діяльність у забезпеченні комплексної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей? (відкрите питання) _____

_____

_____

Додаток Б

Анкета для дослідження ефективності соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей

Б.1. Анкета для дітей.

Мета: визначити сприйняття дитиною форм і методів соціально-педагогічної підтримки, рівень комфорту та ефективність отриманої допомоги.

Інструкція для дитини: поставте позначку біля відповіді, яка найбільше відповідає вашому досвіду.

1. Ваш вік: _____ років.

2. Чи відвідуєте ви навчальні або соціальні заходи для дітей внутрішньо переміщених сімей?

- так;
- частково;
- ні.

3. Які заняття вам подобаються найбільше? (можна обрати кілька варіантів)

- індивідуальні консультації;
- групові заняття;
- тематичні тренінги;
- інтеграційні заходи (клуби, проєкти) ;
- освітні курси;
- онлайн-формати.

4. Чи відчуваєте ви себе комфортно та безпечно під час занять?

- так;
- частково;
- ні.

5. Чи допомагають заняття вам краще спілкуватися з іншими дітьми?

- так;

- частково;
- ні.

6. Чи отримали ви нові знання або навички під час занять?

- так;
- частково;
- ні.

7. Які заняття ви хотіли б відвідувати частіше? (відкрите питання).

Б.1. Анкета для батьків дітей.

Мета: оцінити ефективність форм і методів підтримки з точки зору батьків та виявити потреби для покращення програм.

Інструкція для батьків: поставте позначку біля відповіді, яка найбільше відповідає вашій думці.

1. Ваш вік: _____ років.

2. Вік вашої дитини: _____ років.

3. Чи бере ваша дитина участь у соціально-педагогічних заходах?

- так;
- частково;
- ні.

4. Наскільки задоволені ви формами та методами підтримки, які отримує ваша дитина?

- 1 – зовсім не задоволені;
- 2 – частково задоволені;
- 3 – задоволені;
- 4 – добре задоволені;
- 5 – повністю задоволені.

5. Чи помітили ви зміни у поведінці та соціальній адаптації дитини після занять?

- так;
- частково;

- ні.

6. Які форми роботи ви вважаєте найбільш корисними для вашої дитини? (можна обрати кілька варіантів)

- індивідуальні консультації;
- групові заняття;
- інтеграційні заходи (клуби, проєкти) ;
- освітні курси;
- онлайн-формати.

7. Чи вважаєте ви, що ваша дитина отримує достатню підтримку?

- так;
- частково;
- ні.

8. Які додаткові заходи ви б хотіли бачити у програмі підтримки? (відкрите питання)

Додаток В

Теми бесід для виявлення проблем, труднощів та перспектив вдосконалення організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей

В.1. Теми бесід для батьків.

Мета: виявити проблеми доступу, оцінку ефективності підтримки, побажання щодо розвитку програм та інтеграції.

Теми для обговорення:

1. Доступність послуг:

- Чи легко ваша дитина відвідує соціально-педагогічні заходи?
- Які труднощі виникають (транспорт, відстань, графік, сімейні обставини, фінанси)?
- Чи помічаєте ви психологічний опір дитини до участі у заняттях?
- Чи є культурні або мовні бар'єри, що впливають на участь дитини?

2. Задоволеність та ефективність:

- Як оцінюєте користь заходів для соціальної адаптації та розвитку дитини?
- Чи покращилася поведінка, спілкування, емоційний стан дитини після участі у заходах?
- Які форми підтримки (групові заняття, індивідуальні консультації, інтеграційні заходи, онлайн-формати) ваша дитина вважає найбільш корисними?

3. Комунікація та координація:

- Чи отримуєте ви достатньо інформації про заняття, методи роботи та результати?
- Наскільки ефективною є взаємодія з педагогами, психологами та соціальними службами?
- Що, на вашу думку, могло б покращити координацію між службами та

організаціями?

4. Проблеми та бар’єри:

- Які основні проблеми ви помітили у наданні підтримки (ресурси, кадрові обмеження, психологічні бар’єри дітей)?

- Чи впливає брак матеріально-технічної бази на доступність або якість послуг?

5. Пропозиції та перспективи:

- Які форми або методи підтримки слід розвивати або впровадити?

- Які додаткові ресурси, консультації чи активності могли б зробити підтримку більш ефективною?

В.2. Тематика бесід для фахівців (соціальні педагоги, психологи, вихователі, учителі, медичні працівники та працівники соціальних служб).

Мета: виявити реальні виклики та потреби у організації соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей, отримати пропозиції щодо вдосконалення практики.

1. Проблеми у координації та перевантаження персоналу:

- Як оцінюєте рівень координації між закладами та службами, що надають підтримку дітям внутрішньо переміщених сімей?

- Які труднощі виникають у спільній роботі з іншими фахівцями (соціальні служби, школи, громадські організації)?

- Чи достатньо часу та ресурсів для проведення індивідуальних консультацій та групових занять?

- Чи відчуваєте перевантаження роботою? Які саме аспекти є найважчими (адміністративні завдання, проведення заходів, документація)?

- Які механізми координації могли б підвищити ефективність вашої роботи та комплексність підтримки дітей?

2. Труднощі у доступі дітей до послуг:

- Які основні перешкоди для регулярної участі дітей (транспорт, відстань, графік, психологічні бар’єри)?

- Чи помічаєте страх, невпевненість або сором’язливість у дітей під час інтеграційних занять?

- Чи є мовні або культурні бар’єри, які ускладнюють інтеграцію дітей із різних регіонів України?

- Які стратегії ви використовуєте для подолання цих бар’єрів?

- Які додаткові заходи могли б покращити доступність підтримки для дітей у віддалених або малозабезпечених регіонах?

3. Виклики щодо фінансування та ресурсів:

- Чи достатньо матеріально-технічної бази для проведення занять, тренінгів, інтеграційних та творчих заходів?

- Яких ресурсів (матеріали, приміщення, обладнання, технології) бракує?

- Чи обмежує фінансування впровадження нових методик або інтерактивних технологій?

- Які технології або інструменти (онлайн-платформи, мобільні застосунки, інтерактивні матеріали) могли б полегшити роботу?

- Які зміни у фінансуванні та ресурсній базі дозволили б покращити якість підтримки дітей?

4. Пропозиції та перспективи вдосконалення:

- Які форми роботи та методи вважаєте найбільш ефективними для підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей?

- Які додаткові види заходів, тренінгів або інтеграційних програм варто впровадити?

- Як можна покращити координацію між закладами освіти, соціальними службами та громадськими організаціями?

- Які програми підвищення кваліфікації для фахівців були б найбільш корисними?

- Які перспективи розвитку соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей ви бачите на найближчі 2–3 роки?